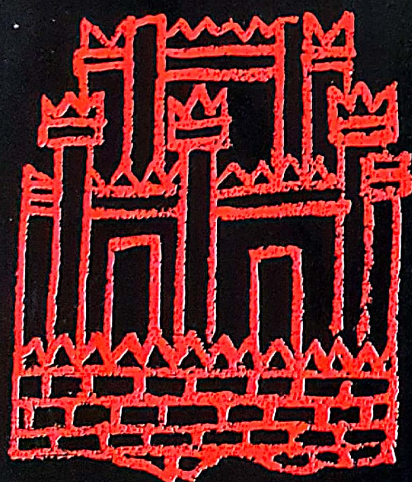
אטלס
כרטא
לתקופת
המקרא

יוחנן אהרוני

התוכן

הממלכה המאוחדת

ישראל ויהודה

אחרית יהודה

נספחים

מפתח המפות לפי ספרי המקרא

מפתח המפות לפי ספרי המקרא

הערות לשיטת הכתיב

כל שם מקום הנזכר במקרא נכתב בגוף המפה כמו שהוא נכתב במקרא. ואם אין לו כתיב אחד במקרא בחרנו באותו הכתיב השכיח ביותר, ואפילו אינו שכיח (יוצא מכלל זה השם ירושלים, שכתבנוהו מלא, אף־על־פי שהוא חסר במקרא בכל מקום — ירושלם). ניקוד השמות האלה גם הוא כניקודם במקרא. שמות שמחוץ למקרא ניתנו בניקוד מלא, ובכלל זה גם שמות שמקורם מצרית וניקודם משוער, שהרי הכתב המצרי היה כתב של עיצורים. בכמה מקומות נכתבו שמות כאלה בלא ניקוד, כשלא היה בסיס מספיק להשערה. וכן לא נוקדו דברים שמקורם במואבית ובעברית (שמחוץ לתנ״ך), אלא הובאו ככתבם. הסברים שבגוף המפות הובאו בכתיב מלא בלי ניקוד או בניקוד חלקי. פסוקים מן המקרא ניתנו ככתבם וכניקודם במקורם (על פי תנ״ך קורן, ברשותה האדיבה של הוצאת קורן). קטעי מקורות מתורגמים ניתנו בניקוד מלא. הוא הדין לכותרות ראשיות. שאר דברי ההסבר המלווים את המפות ניתנו בכתיב מלא ובתוספת ניקוד חלקי, הבא לסייע לקורא ולהנחותו בכל מקום שיש חשש למכשול בקריאה: דיגשנו אותיות בכ״פ בדגש קל במקום שהדקדוק מחייב (גם אחרי אימות־קריאה הבאות מטעם הכתיב המלא); ניקדנו ו׳ חלומה ושרוקה בכל מקום; ניקדנו אותיות השימוש בכ״ל, במקום שנראה לנו צורך להבדיל בין מיודע לבלתי־מיודע; אותיות השימוש בכל״ם והא הידיעה לפני גרוניות; ו׳ החיבור לפני חטף; וכן ניקדנו בניקוד מלא מלים לועזיות ושמות בני אדם ומקומות (פרט לשכיחים ביותר), ובניקוד חלקי מנחה — כל מלה עברית שיש בה מקום לטעות (ואפילו יעמוד הקורא עליה מתוך ההקשר), כגון: מלה שיש לה אח בכתיב ולא בקרי; מלה שחל שינוי בתנועתיה מחמת נטייה או סמיכות; מלה שהגייתה משובשת בפי קצת בני אדם; ובכל מקום שנראה לנו צורך להקל על הקריאה, כגון מלים קשות ונדירות.

בֵּיאוּר סוּגֵי הַכְּתָב

	מן המקרא	ממקורות אחרים של התקופה	מחוץ לתקופה
עיר חשובה	בֵּית שְׁאָן	*אוּגָרִית*	
עיר, יישוב	צִיקְלַג	*אַרְבָּאִלוּ*	*(מְצַד חֲשַׁבְיָהוּ)*
מדינה, ממלכה	יְ ה וּ דָ ה		(ר וֹ ד וֹ ס)
הר	הַר יְהוּדָה		*(הָרֵי הַטָּאוּרוּס)*
נהר, נחל	הַיַּרְדֵּן		(יַרְמוּךְ)
שם גיאוגרפי אחר	*הַ בָּ שָׁ ן*		
דרך	דֶּרֶךְ הָאֹלֶךְ		

* שם בסוגריים, פירושו — שם שמחוץ לתקופה הנדונה במפה. ואם הוא צמוד לשם אחר, פירושו — כינוי נוסף לאותו מקום.

* שמות מקומות שלא אותרו בדיוק אך סביבתם ברורה לאור המקורות, הובאו במסגרת.

* במפת תרבויות-בראשית (13) ובמפות החפירות בארץ־ישראל (16-19) ניתנו כל השמות בכתב אחיד בלא שים לב לתקופה.

ביאורי הסימנים

- יישוב הנזכר במקורות למפה (במקרא ובתעודות חיצוניות) ★
- יישוב שאינו נזכר במקורות למפה •
- בירה הנזכרת במקורות למפה
- בירה שאינה נזכרת במקורות למפה
- התקפה על עיר, מצור
- כיבוש עיר
- מסע או התקפה
- בריחה
- דרך
- גבול מדינה, ממלכה
- גבול מחוז, אזור, שבט
- מעיין

סימנים אחרים צורפו למפות לפי הצורך

הערות לשיטת התאריכים

כל התאריכים שניתנו באטלס הם לפני הספירה המקובלת.

מספרי השנים לגבי ממלכת אשור, ממלכת בבל החדשה וממלכת פרס, מחושבים עד כדי דיוק של 2 שנים.

הכרונולוגיה של ישראל עד סוף ימי שלמה היא משוערת. מימי רחבעם ועד מנשה יש אי־ודאות בנוגע לדיוק הכרונולוגי בגדר של 10 שנים. מימי יאשיהו ואילך ציוני הזמנים מדויקים עד כדי 2 שנים.

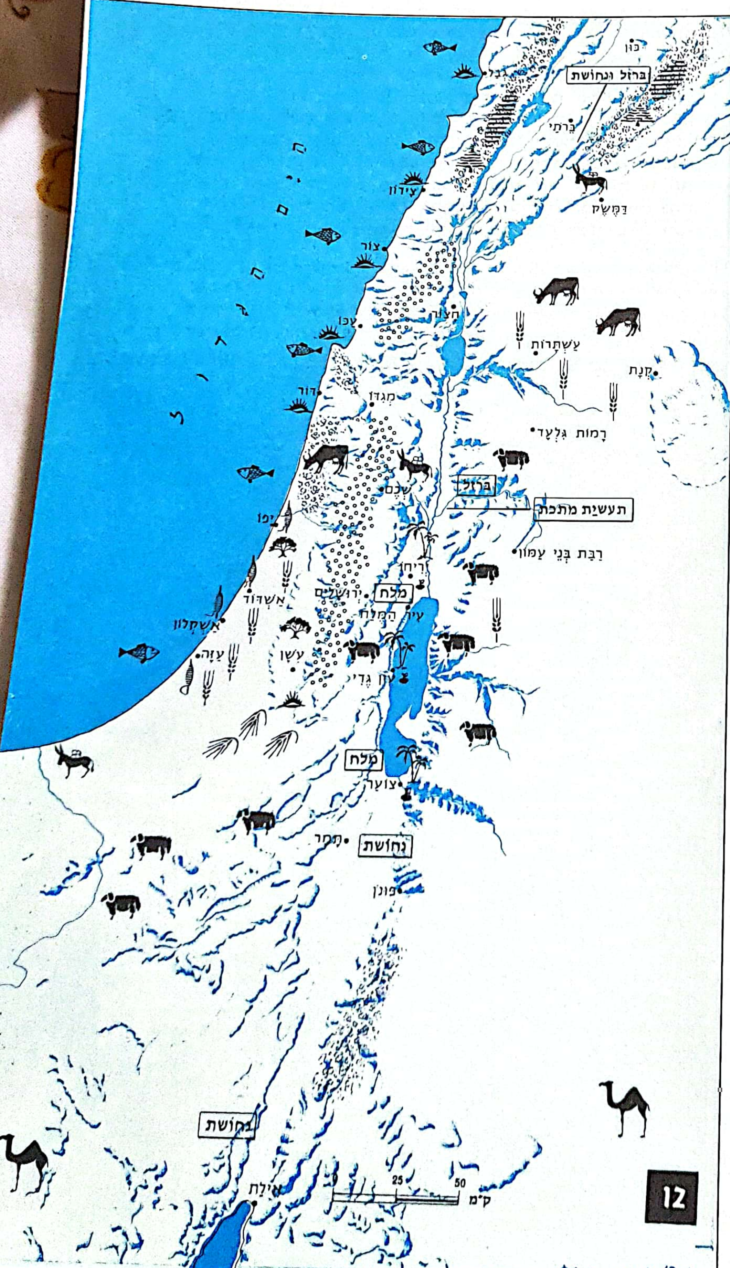
מספרי השנים במצריים לגבי תקופת הממלכה החדשה ניתנו לפי "השיטה הנמוכה" (של אולברייט וראוטון), שהיא נבדלת כדי 14 שנה מן "השיטה הגבוהה" (של ברסטד ואחרים). בתקופות הקדומות יותר, אי־הוודאות לגבי התאריכים השונים היא רבה יותר, וגם כאן העדפנו בדרך כלל את "השיטה הנמוכה".

עַנְפֵי הַכַּלְכָּלָה בַּמִּזְרָח הַקָּדוֹם

אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ:
... אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת:
דברים ח 9-8

עַנְפֵי הַכַּלְכָּלָה בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל

בְּסיס הכלכלה בימי קדם היה גידול המזון, הנחוץ לְמִחייתו של הָאָדָם. התפריט היה חד־גוני ופשוט יותר מֵאשר בימינו ובכל אזור ואזור אכלו בעיקר מן התוצרת המקומית. אמנם היו מקומות שבהם שיווקו חיטים ומצרְכי מזון אחרים, אך הֶקף השיווק היה מצומצם.

עיקר גידול התבואה בַּמזרח הקדום היה בארצות הנְהרות. גם בָּארץ גידלו תבואה, אבל עצי הפרי למיניהם היו ענף כלכלה חשוב יותר. באזורי הסְפר, בַּמִדבריות ובערָבות הצפון הִרבו לגדֵל צאן ובאזו־רים מסוימים גם סוסים. גידול גמלים בְּהֶקף נרחב, בעיקר בְּמִדבריות עֲרב, לא התחיל אלא בְּשִלהי האלף השני. החמור שִימש כבהמת משא עיקרית.

ענף כלכלה חשוב היה גם הפקת המַּתָּכוֹת ועיבּוּדן. מָקור חשוב של הזהב היתה ארץ פוּנת שמִדרום למצריים, ואולי זוהי אופיר המִקראית שאליה הפליגו אוניותיו של שלמֹה (מל״א י 11; ועוד). שתי המַּתָּכוֹת הנפוצות, ששימשו לייצור כלי נשק וכלי עבודה, הנחושת והבּרזל, הובאו בעיקר מֵאַסיה הקטנה וּמֵהרי קַווקַז וכן מן האי קַפְרִיסִין (אֱלִישָׁה). לפי הכתוב בַּמקרא, חצבו ברזל ונחושת גם בְּהרי הארץ (דב׳ ח 9), והכוונה כַּנראה לַמִכרות המועטים שבאזורי הסְפר: בִּבְקעת הַלְּבָנון, בִּדְרום הגִלְעָד, ובמיוחד מִכרות הנחושת שמשני צִדי הָערבה.

בהרי הַלְּבָנון והשִׂריון גָּדלו יַערות ארזים ועצים אחרים, ששימשו מָקור חשוב של עצי בנייה לא רק בשביל ארץ־ישראל וסוריה, אלא אף בשביל מצריים וּמֶסופּוֹטַמיה. יַערות הר חַוְרָן והר שֵׂעִיר (אֱדום) שימשו כַּנראה בעיקר לתצרוכת מקומית.

בערי החוף היו מֶרכזים של תעשיית אריגים. תעשייה זו התפתחה במיוחד בגלל מציאותם של חִלזונות ים באזור זה, שמהם הופקו צִבעי התכלת והָארגמן, אשר שימשו לצביעת הָאריגים. שְמה הֶלֵניסטי של כנען, פֵּינִיקְיָה, נגזר מן ״פוֹיְנִיכְּס״, שפירושו בִּיוָנית הוא ארגמן־אדום (ואולי זוהי גם ההוראה המקורית של השם ״כנען״). בִּתעודות מן המאה ה־14 שנתגלו באוּגָרית, עיר הנמֵל שבִּצְפון סוריה, נזכר יבוא של אריגים מֵעַכּוֹ, מֵאַשדוד וּמֵאַשקְלון. בִּתעודות אוּגָרית וכן בְּמקורות אַכַּ־דיים מאוחרים יותר נזכרת אַשדוד, ואולי גם אַשקְלון, כּמֶרכז לִיצוא של דגים. מכאן נִיתָן לשעֵר שבערי החוף הדרומיות עסקו גם בתעשייה של שימורי דגים. נראה שבִּתקופות שונות היו מְפיקים מלח מִים המלח וּמֵהר סדום, ועל כך מעיד גם שְמה של ״עִיר הַמֶּלַח״ שבִּקְצהו הצפוני־מערבי של הים. חשיבות מסוימת נודעה כַּנראה גם לְגידול מיני בשׂמים מיוחדים בְּסביבות ים המלח, שבהן שׂורר אַקלים מתאים לכך, אבל ארצות הבשׂמים העיקָריות היו ארְצות דְרום עֲרב.

האוּמָנויות השונות היו לרוב סודם המקצועי של משפחות ואיגודי שבטים, שהיו מרוכזים בִּרבעים מיוחדים. בְּעמק סוכּות עסקו בִּיציקת כלי מתכת (מל״א ז 46), ועדות לכך גם נמצאה בַּחפירות שנערכו בסוּ־כּות. בתֵל בֵּית־מִרְסָם שבִּגבול השְׁפֵלה נתגלה רובע שבּוֹ ישבו צַבָּעֵי אריגים.

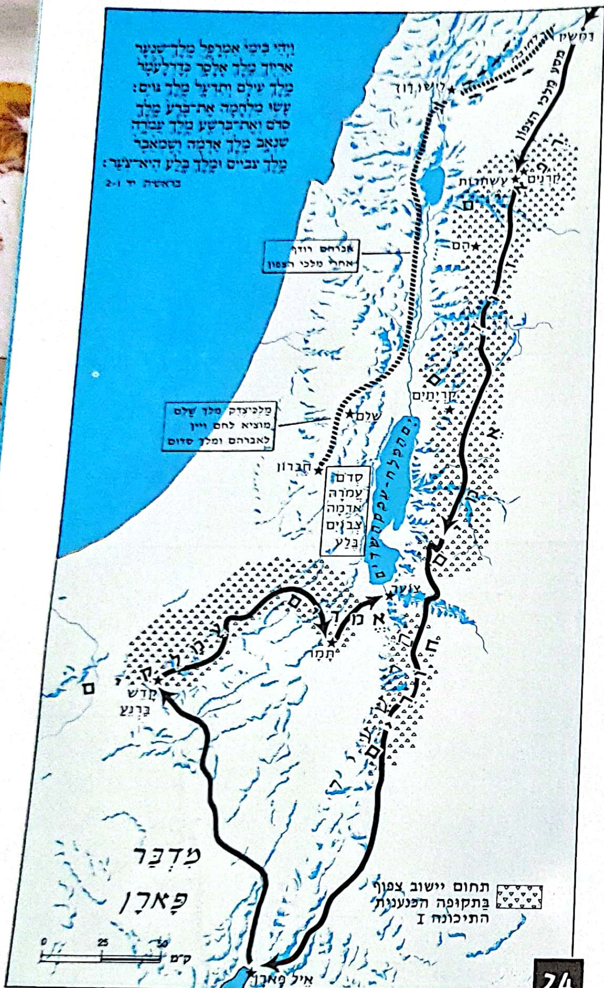
אוּמָנות מיוחדת שפותחה בְּכנען היתה גילוף השֶׁנְהַבִּים, ששימשו לקישוט בתיהם וְרָהיטיהם של מלכים וַעשירים. שיני הפילים הובאו מִכּוּש (נוביה) וכן מֵארץ נִיא שבִּצְפון סוריה. המֶרכזים של תעשיית השֶׁנְהַבִּים היו בַּתקופה הכנענית בערי החוף של כנען, וּבַתקופה היש־ראלית התפתחו במיוחד בְּדַמֶּשֶׂק וּבַחֲמָת.

ארץ־ישראל לא נתברכה בְּמקורות טבע עשירים ולכן עסקו רוב תוֹשביה בחקלאות. עם זאת נוּצל מַצָּבה הגֵיאוגראפי המיוחד כצומת לנתיבות המסחר בַּיבשה וּבַים בְּמֶרכז המזרח התיכון (ראה מפה מס׳ 9). לפיכך מילֵא בדרך כלל המסחר חלק נכבד בכלכָּלת הארץ.

גידולי שדה
עצי בנייה
עצי פרי
יער
תמרים
שקמים
חיטה
שעורה
צאן

מַסַּע מַלְכֵי הַצָּפוֹן
מאה 20

המאורע ההיסטורי הקדום ביותר שנשתמר זכרו במקרא הוא מסע ארבעת מלכי הצפון למלחמה בחמשת מלכי הככר. אין ספק שזו מסורת עתיקה מאד, שכן רבים מן השמות הנמנים בה שוב לא הכירום בתקופת המלוכה והיה צורך לפרשם בשמות מאוחרים, כגון "עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח", "בֶּלַע הִיא צוֹעַר", וְכנראה בדומה לזה "שָׁוֵה [היא] קִרְיָתָיִם", "חַצְצוֹן [הִיא] תָּמָר", וְכיוצא באלה. במחקר הארכי־אולוגי התברר שבעבר הירדן ובנגב, מקום שם עבר מסע המלכים, פסק היישוב לכל המאוחר בסוף המאה ה־20, ולכן נראה שהסיפור על המסע יונק ממסורת היסטורית מתקופה זו. שמותיהם של מלכי הככר אמוריים הם והם שייכים לאוצר השמות של כתבי המארות ושל האבות. אולם עדיין לא זוהה אפילו אחד מן המלכים ומבחינה היסטורית הדברים עודם סתומים, אף אין ידיעה מחוורת היכן מקומן של ערי הככר. לפי השקפת המספר הן שכנו בחלקו הדרומי של ים המלח ולפיכך זיהה את בלע עם צוער.

צלמית טין ועליה כתב מארות מסקארה

רשימת כתבי המארות המאוחרים

	שם המושל	המקום
1.	אתמראב	חָרְמָה *
2.	מורא	אַשְׁקְלוֹן (אסקלא) *▲
3.	נקמופע	בֵּית שְׁאָן (אסאן) *▲
4.	יתנהדד	(בֵּית) הָרָם *
5.	אברפא	מִגְדָּל *
6.	אבשהדד	שְׁכֶם (סכממ) *
7.	אספהדד	כון (כני) ?*
8.	עפרען	פֶּחֶל (פחלמ) *
9.	ינכאל	אֲפֵק (אפקמ) *
10.	עתלים	עני (עין)
11.	יעפרן	אַכְשָׁף *
12.	עפראסף	אסאפא ▲
13.	ירול	מִשְׁאָל *
14.	יכמסעם	רְחוֹב (ארחבמ) *▲
15.	גס	חָצוֹר *
16.	זבלהדד	קֶדֶשׁ ? *
17.	חורנאבם	סעפם
18.	כשחראב	עִיּוֹן *
19.	ינצמהדד	צרם (צר בָּשָׁן ?)
20.	שמרהר	בִּקְעָה (בקעתמ) *
21.	לולהדד	ארא
22.	עמתל	שמרי
23.	י..כיר	מרצחכי הצפונית
24.	רנן	מרצחכי הדרומית
25.	—	עַשְׁתָּרוֹת (עס[ת]רתומ) *
26.	כאר	עחמת ▲
27.	ימר	בֶּצֶר (בצרנ) *
28.	עפררני	—
29.	סקר	מש
30.	עפר . . .	שִׂרְיוֹן (שרין) *
31.	עפר . . .	לְבוֹא *
32.	עפר . . .	קָנָת (קנא) *
33.	—	אַפֵּם הצפונית *
34.	אחכבכב	אַפֵּם הדרומית *
35.	—	צוֹר *
36.	—	יענק ▲
37.	שמש . . .	מַעֲכָה *
38.	—	—
39.	המי	קהרמ הצפונית ▲
40.	יסערכן	קהרמ הדרומית ▲
41.	עמיארב	צָרְתָן ? (תרודנ?)
42.	עמו . . .	—
43.	שמשאפלם	אָבֵל (יבל) *
44.	—	לֹד ?*
45.	—	יְרוּשָׁלַיִם (רשלממ) *▲
46.	. . . הדד	—
47.	—	אבלם
48.	תחרס	אסנוס
49.	תרעם	עַכּוֹ *
50.	—	כּוּשׁ *
51.	—	כּוּשׁ *
52.	שמואב	שת העליונה *▲
53.	—	שת התחתונה *▲
54.	עמחר . . .	עַרְקַת (ערקתמ) *▲
55.	אברהן	שִׁמְעוֹן *
56.	—	קרקרמ
57.	יכמסעם	שסו (=שוסים)
58.	ירפאל	עֶגְלוֹן (עגל) ?*
59.	חורנאב . .	לַיִשׁ *
60.	יתפר	בֵּית שֶׁמֶשׁ ?*
61.		שִׁבְטֵי עַרְקַת *▲
62.		גְּדוֹלֵי מַעֲכָה *
63.		שִׁבְטֵי גְּבַל *▲
64.		כל מוֹשְׁלֵי יענק ▲

ברשימה נוספת: אְלַזַּה *▲

* שם שזוהה במפה
▲ שם שנזכר גם בכתבי המארות הקדומים

וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד
וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט
הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה:
בראשית לז 25

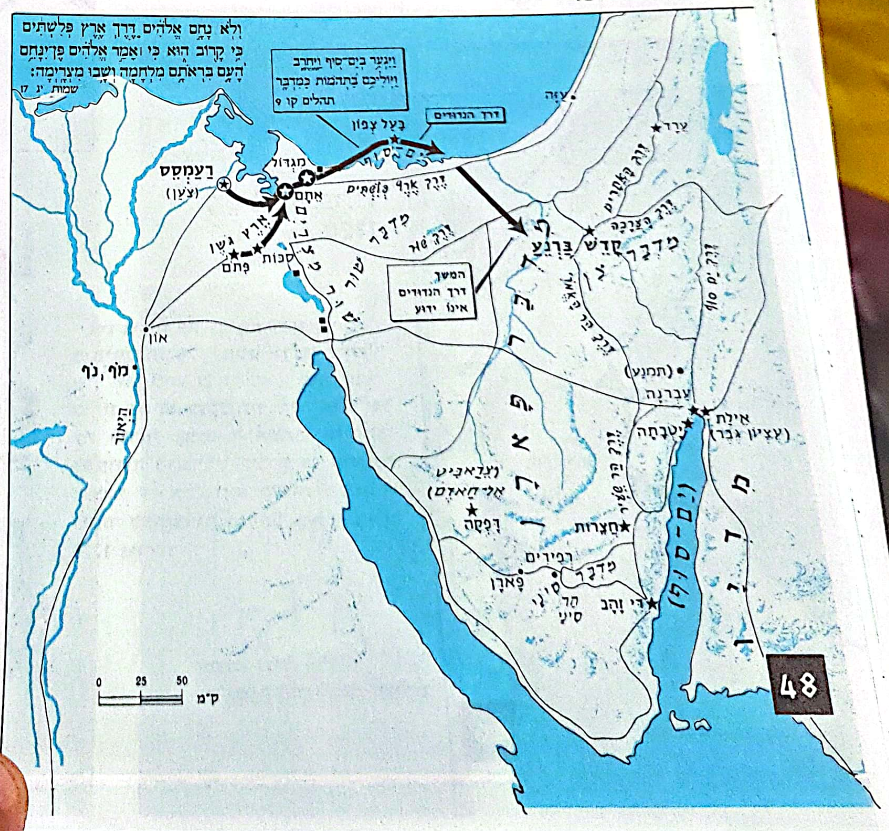
מְכִירַת יוֹסֵף
מאה 14

בראשית לז

שְׁני המאורעות הגדולים בְּשחר ההיסטוריה של עם ישראל הם
יציאת מצריים וּמעמד הר סיני.
סיפור יוסף בא להסביר את נסיבּות ירידתם של בני ישראל מצריי-
מה. ירידתם של שבטי נוודים בשנות בצורת למצוא מִרעה לעדריהם
היא תופעה מצויה. מתעודות מצריות ידוע לנוּ על נדידות כאלו דרך
מצוּדות הגבול, המכונות במקרא שׁוּר (=חומת) מצריים. הדעות חלו-
קות בּדבר הזמן שבּו ירדוּ בני ישראל, ויש הקובעים אותו בּתקופת
החִקסוס, כפי שכּבר קבע יוסף בן־מַתִּתְיָהוּ. אולם קשה להניח שׁהוּ-
תם במצריים היתה ממושכת כל־כך; ואף ראוּי לזכּור כי לפי הסיפור
לא באו ככובשים. נסיבּות הירידה וההתיישבוּת בּארץ גושן הולמות
יותר את תקופת אֶל־עַמָארְנָה בּקירוּב.
הכתוב "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" (שמ׳ א
8) מכוּון, כּנראה, לרַעְמְסֵס ב׳, שבּימיו יצאוּ ישראל ממצריים. רַעְמְסֵס
ב׳ הוּא הבּולט בּין פּרעוֹני השוֹשֶׁלת ה־19, שעלתה בּמצריים בּראשית
המאה ה־13. עוֹבדי כּפייה רבּים הוּעסקוּ בּבניית בּירתוֹ הַחדשה,
שכּוּנתה בּשמוֹ "רַעְמְסֵס", בּמקומה של צוֹעַן הָעתיקה. אפשר שבּני
ישראל ניצלוּ את חוּלשת רַעְמסֵס אחרי מפּלתוֹ בּקָדֵש, אך אין בּידינוּ
נתוּנים מספּיקים לקביעת התאריך המדוּיק של יציאת מצריים.
בּני ישראל לא עברוּ בּדרכּם ממצריים לאורך הקטע הקצר של "דֶּרֶךְ
הַיָּם", המכוּנֶה בּמקרא "דֶּרֶךְ (המוֹבילה ל)אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים", לפי שמוֹ
בּתקוּפה מאוּחרת יוֹתר, משוּם שלאוֹרכּוֹ נמצאוּ תחנוֹת וּמצוּדוֹת מצ-
ריוֹת. מִגְדֹּל וּבַעַל־צְפוֹן, הנזכּרוֹת בּראשית דרכּם של בּני ישראל (שמ׳
יד 2; בּמ׳ לג 7), ידוּעוֹת ממקוֹרוֹת מצריים כּמצוּדוֹת בַּקָּצֶה הצפוֹני-
מזרחי של הַדֶּלְתָה, וּלפיכך בּרוּר שמסָּעם הֵחל בַּצּפוֹן וּבְאזוֹר זה יש
לְאַתֵּר גם את ים סוּף. בּתקוּפה מאוּחרת יוֹתר שימש השם יַם סוּף
לציוּן מִפְרַץ אֵילַת (מל"א ט 26; ועוֹד).

יְצִיאַת מִצְרַיִם וְדַרְכֵי הַנְּדוּדִים
ראשית מאה 13

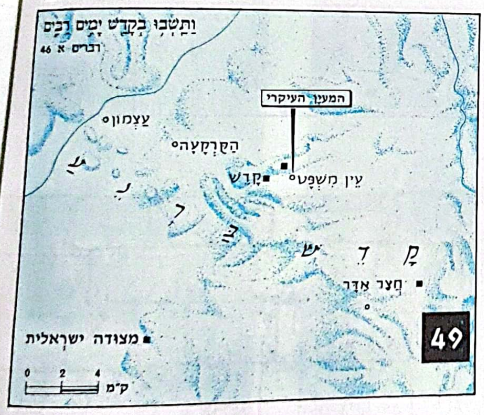

שמות יב 37 - יט 1;
במדבר י 11 - יב; לג 1-36

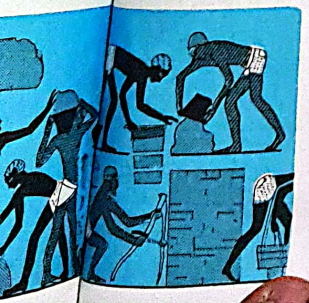
בירה
מ... גבול
... גבול
...מי

אף אחת מִתחנוֹת הַמִּדבּר הרבּוֹת (בּמ׳ לג 8-34) אינה ניתנת לזיהוּי
ודאִי, ואיתוּרן של אלוּ שסוּמנוּ בַּמפּה אינוֹ אלא משוֹער. מַכּירים אנוּ
יפה רק את קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ, הוּא האזוֹר הֶעשיר בּמעיָינוֹת שבַּקצה הדרוֹמי
של ארץ כּנען. נְוֵה מִדבּר זה היה מֶרכּז ישיבתם של בּני ישראל בַּמִּדבּר
וּסביבוֹ התלכּדוּ השבטים לראשוֹנה לעם אחד בּעל חזוֹן דתי משוּתף.
את תחנוֹת המִדבּר הרבּוֹת יש לחפּש, כַּנראה, בּכל רַחבי חצי־האִי סִינַי,
שנקרא בּתקוּפת המקרא מִדְבַּר פָּארָן. לפי המָסוֹרת, הר סינַי הוּא אחת
מִפִּסְגוֹת הרי הגְרָאניט הנישָׂאים שבִּדְרוֹם חצי־האִי, שבּאזוֹרם נמצאוּ
מִכרוֹת התוּרכּיז והנחוֹשת המצריים הָעתיקים.

קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ
ראשית מאה 13

במדבר כ 13; דברים א 19-46

מַסַּע הַמְרַגְּלִים ו...

נסיוֹנוֹת הפלישה ...
בַּרְנֵעַ. מכּאן שלח מש...
לים קשוּר בּעיקר בּחֶ...
אבל היעד הסוֹפי ש...
הצפוֹני של ארץ כּנע...
עיני השבטים, מתוֹ...
הפירוּט של נקוּדוֹ...
מזרחי של ים הַמֶּ...
מצריים. בַּצפוֹן נ...
הקדוּמה, שנכלל...
הנִיאוֹ־חִתִּית (וּמ...
עבר הגבוּל לְתחנ...
שֶׂק, ירד דרוֹמה ...
וים הַמֶּלַח. רשי...
מי ההתיישבוּת ...
גבוּלוֹת הפּרוֹב...
בִּברית מצריים ...
שִׁבטי ישראל ב...

נִסְיוֹן ו...
נִכְשַׁל נוֹכַ...
ערד חָלַשׁ...
כּזֵכר לַמַּ...

מַסַּע הַמְרַגְּלִים וּגְבוּלוֹת אֶרֶץ כְּנַעַן

ראשית מאה 13

נסיונות הפלישה לאֶרץ כנַען התחילו כולם בקָדֵש בַּרְנֵעַ. מכאן שלח משה את המרגלים. סיפור המרגלים קשור בעיקר בחֶברון ובכָלֵב שהתיישב בסביבתה, אבל היעד הסופי שנזכר בו היא לְבוֹא חֲמָת, שבַּקצה הצפוני של ארץ כנען. גבולות ארץ כנען, שאֵליה נישאו עיני השבטים, מתוארים בפרוטרוט בבמ׳ לד 1-12. הפירוט של נקודות הגבול מתחיל בקָצהו הדרומי-מזרחי של ים המֶלַח ועובר דרך קָדֵש בַּרְנֵעַ לְנחל מצריים. בַּצפון נזכרת לְבוֹא חֲמָת, היא העיר לְבוֹא הקדומה, שנכללה אחר־כך בתחום ממלֶכת חֲמָת הנֵיאו־חִתִּית (ומכאן כינויה: לְבוֹא חֲמָת). ממנה עבר הגבול לְתחנות מִדבר הרְחק מצְפון־מזרח לדַמֶּשֶׂק, ירד דרומה לעֵבר ים כִּנֶּרֶת והסתיים עם הירדן וים המֶלַח. רשימת גבולות זו אינה הולמת את תחומי ההתיישבות הישׂרְאלית בשום תקופה, אלא את גבולות הפרוֹבִינְצְיָה המִצרית כנען, כפי שנקבעו בברית מצריים־חִת אחרי קְרב קָדֵש, ואותם מצאו שִׁבטי ישראל בבואם.

במדבר יג; לד 1-12
יהושע יג 4
יחזקאל מז 19

גבול ....
גבול משוער . . . . . .
מסע המרגלים ⟶
המשך המסע עד גבול ארץ כנען

הַמִּלְחָמָה בַּעֲרָד

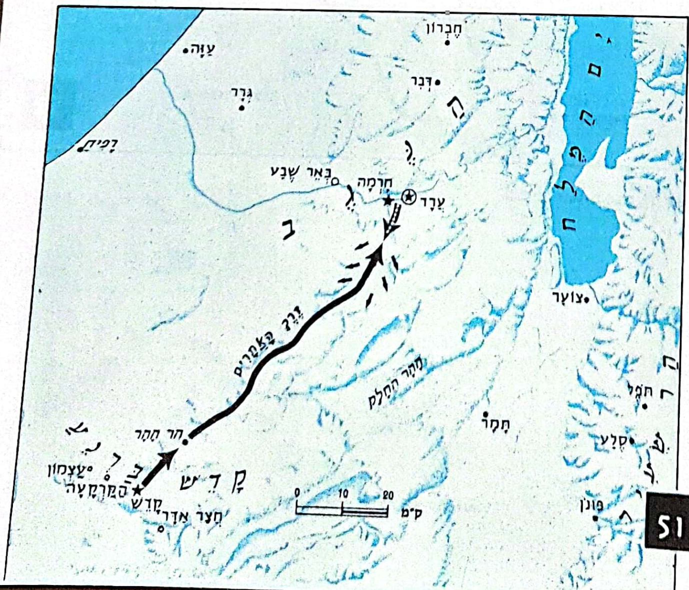
ראשית מאה 13

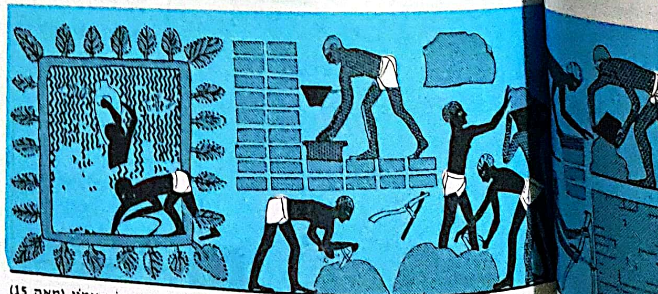
נִסְיוֹן הפלִישה הראשון של שבטי ישראל מדרום, לעבר הרי יהודה, נִכְשַׁל נוֹכַח התנגדותם הַחְריפה של תושבי הֶנֶגֶב, כּנענים ועמלקים. מלך ערד חָלַשׁ על אזור זה לפי המסורת המקראית ושְׁמָהּ של חָרְמָה נתפָּרֵשׁ כּזֵכר לַמַּפָּלָה.

חַיל ישְׂראלי ⟶
חֵיל מלך עֲרָד

במדבר יד 44-45; כא 1-3; לג 40; דברים א 41-44

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב
כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל
במדבר כא 1

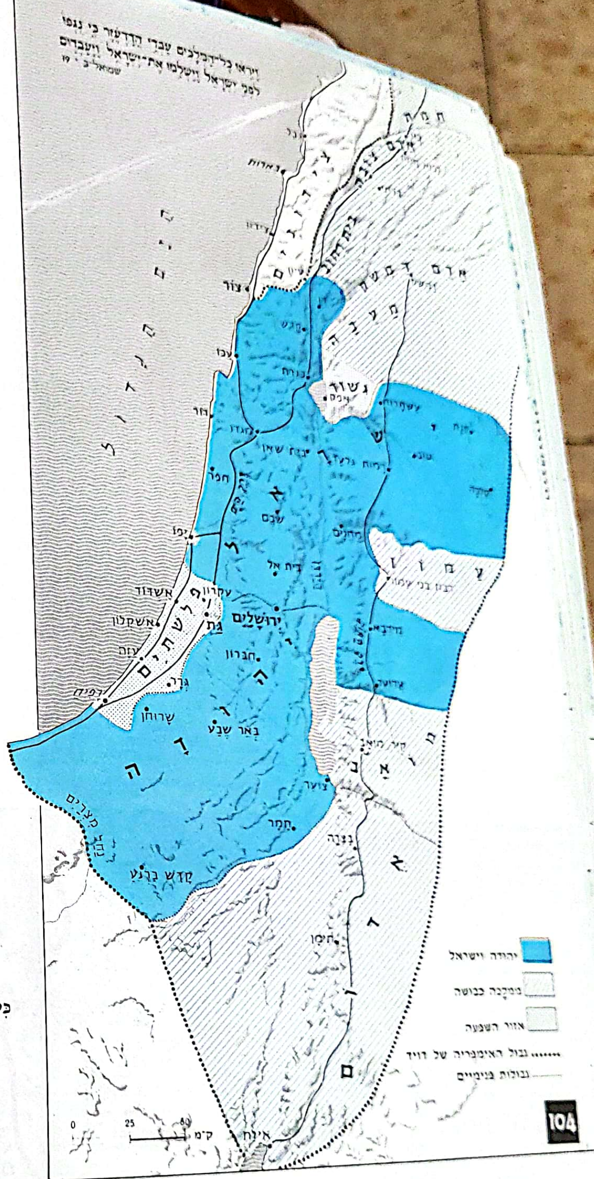

עשיית לבנים; תמשיח מקבר מצרי בנוא אָמון (מאה 15)

מַמְלֶכֶת דָּוִד
שנת 990 עד 968 בקירוב

בימי דויד הגיעה ממלכת ישראל לְשִׂיא עוצמתה הצבאית והמדינית. בתקופה זו מורגשת מֵעֵין "הפסקת נשימה" בַּהיסטוריה העולמית, נוכח נחלשו במידה רבה הממלכות הגדולות שהיו בַּמזרח הקדמון, עד שלא היה בכוחן להתערב ולפעול בְחלקה המערבי של "הַקֶּשֶׁת הפוריה". בְּדויד נמצא לישראל איש צבא מזהיר ומדינאי מרחיק־רְאוּת, שהשכיל לנצל את הנתונים הנוחים עד תום. אחרי ההתמודדות עם אֲרַם צוֹבָה נֶעשתה ישראל לַכּוח הראשון במעלָה בכל סוריה וארץ־ישראל. תיאור המסכם את הֶיקפה של האימפֶריה הישרְאלית בימי דויד ושלמה מצוי בַּכתוב על שְׁלֹמֹה, שהיה "רֹדֶה בְּכָל עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה, בְּכָל מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר" (מל"א ה 4). "עֵבֶר הַנָּהָר" הוא הַשֵּׁם של עֵברו המערבי של נְהר פְּרָת בפי עמֵי מֶסוֹפּוֹטַמְיָה. כלומר ששלטונם של דויד וּשְׁלֹמֹה השׂתָּרַע מִתִּפְסַח, שעל בֶּרֶךְ הפְּרָת, ועד עַזָּה הפלשתית, שבגבולה הדרומי של ארץ כנען.

היתה זו אימפֶריה שארגונה היה מורכב ואפשר להבחין בתוכה שלוש חטיבות עיקָריות: האוכלוסיה הישרְאלית, ממלָכות כבושות ומלכים כפופים (וַאסַאליים). בְּמֶרכּז האימפֶריה נמצאו שִׁבטי ישראל ויְהודה, וַאליהם סופחו האזורים הכנעניים־האֱמוריים שהובאו תחת שלטונו של דויד. מסביב להם היו הממלכות הכבושות והמשועבָּדות, כגון אֱדום, מוֹאָב, עַמון, אֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַארם צוֹבָה. על חלק מֵאזורים אלה מונו נציבים ישרְאליים, כגון בֶּאדום וּבְדַמֶּשֶׂק (שמ"ב ח 6, 14) ובמקצתם שלטו מושלים מבני בָּתי המלוכה המקומיים, שנַעשו כפופים לְמלך ישראל ומילאו למעשה תפקידים של נציבים, כגון בְּעַמון. אַחד הנכבדים מֵעֵבר הירדן, שבא לעזרתו של דויד בימי מרד אַבְשָׁלוֹם, הוא שֹׁבִי בן נָחָשׁ מֵרַבַּת בני עַמון (שמ"ב יז 27); ובוודאי אין שֹׁבִי אלא בנו של נחש מלך עמון שמת לפני שנכבשה ממלכתו בידי דויד (דה"א יט 1). בן נחש כיהן בעצם כּנְציב בעמון תחת ריבּונותו של דויד. הַחטיבה השלישית היו הממלכות הכפופות, שנאלצו לקבל על עצמן את ריבּונותו של דויד בצורה זו או אחרת. עִמן נמנו פְּלֶשֶׁת וממלכות שונות בִּצפונו של עֵבר הירדן, כגון גְשׁוּר, שמלכּהּ היה סבו של אַבְשָׁלוֹם (שמ"ב ג 3; יג 37). גם מתְּנותיו של תֹּעִי מלך חֲמָת (שמ"ב ח 10) מְעִידות על הַכּרתו בריבּונותו של דויד וְכנראה גם היְחסים בין דויד וּבין חִירָם מלך צוֹר היו דומים לכך (שמ"ב ה 11).

הבאת מנחה לשליט ריבון; קטע מתוך מצבה מימי אשורנצרפל ב׳ מקלח

כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח
וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר
מלכים־א ה 4

הָאִמְפֶּרְיָה הַיִּשְׂרְאֵלִית בִּימֵי דָּוִד וּשְׁלֹמֹה
שנת 990 עד 928 בקירוב

דרך בין־לאומית
תחום ריבונותו של מלך ישראל

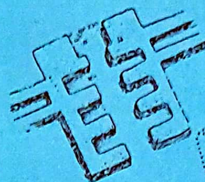
וְזֶה דְבַר־הַמַּס אֲשֶׁר־הֶעֱלָה ׀ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית ה׳ וְאֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־הַמִּלּוֹא וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־חָצֹר וְאֶת־מְגִדּוֹ וְאֶת־גָּזֶר:

מלכים־א ט 15

כריתת ארזים

צור

וְתָאֵי הַשַּׁעַר . . .
שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה
יחזקאל מ 10

חצור

מגדו

הבאת עצים לבניין המקדש

יציקת כלי נחושת "במעבה האדמה"

סכות

צרתן

אדם

(תל קסילה)

יפו

בניית המקדש בית המלך ובניינים אחרים

בית חורון תחתון

עליון

גזה

בעלת

ירושלים

בית שמש

חומות סגרים ומסכנות

עשן

מצודה מרכזית ומקדש

ערד (גבה)

באר־שבע

ערדן (ירחמאל)

יישוב חקלאי בקרבת דרך האתרים

בעלת באר

תמר

(רמת מטרד)

קדש ברנע

חצר אדר

(יטבתה)

מצודת מספנה ונמל

עציון גבר

אילת

ים סוף

0 10 20 ק"מ

בִּיצוּר מימי שלמה

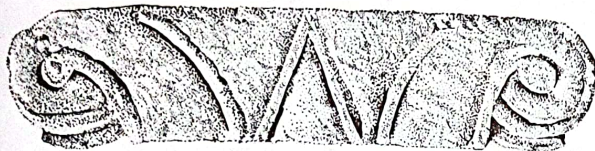
מִפְעֲלֵי הַבְּנִיָּה שֶׁל שְׁלֹמֹה

אמצע מאה עשירית

דויד הפך את ישראל ממדינה קטנה למעצמה, ושלמה – מֵארץ דלה שאופקיה צרים למֶרכז בינלאומי. בתקופה זו חלה מהפכה באורח החיים של העיר והכפר הישראליים, שנכנסו לפתע לתחום התרבות המתקדמת ביותר של התקופה. עושר רב זרם לאוצר הממלכה ושלמה נודע כאחד מגדולי הבונים בתולדות הארץ.

חָצור, מְגידו וגֶזֶר נבנו כערי מבצר מֶרכזיות בנקודות המפתח החשובות של הממלכה ובשלושתן נתגלו שערים הדומים בתוכניתם, והיא קרובה גם לתוכנית השער המזרחי של חצַר בית המִקדש לפי תֵּיאורו של יחזקאל (מ 10). הביצורים ובנייני הציבור מימֵי דויד או שלמה, ששרידיהם נֶחשפו במקומות שונים מְלמְדים, שבמקרא נמנו רק חלק ממפעליו. לצורך הבנייה השתמשו בחומרים מפיניקיה וגם באומנים פיניקיים. סימָניה של אמנות הבנייה הפיניקית, אבנֵי גזית משוכללות וקישוטים מפוארים, כגון הכותרות הפיניקיות־ישראליות (ה"פרוטו־אֵיאוליות"), ניכרים בחפירות במקומות שונים בארץ, שנתגלו בהם שרידים מימֵי הממלכה המאוחדת ואילך.

מלכים־א ה־י; דברי הימים־ב ב־ד; ח־ט

כותרת פרוטו־אֵיאולית ממגידו מימי שלמה הממלכה המאוחדת

מְחוזות שְׁלמ…

אמצע מאה עשיר…

מפעלי הבנייה הכבירים הצריכו מקורות מימון רבים ואלה הו… בהטלת מס על המדינות המשועבדות וגם על האוכלוסיה הישר… לית. מס – תַּרתֵי משמע, מס עובד ומסים בעַיִן. במל"א ד נשתמ… רשימה של 12 הנציבים של שלמה, שמתפקידם היה לכלכל את ה… המלך. 12 המחוזות של "כל ישראל" אינם כוללים בתוכם את יהוד… ומסתבר מכאן שבמסגרת המִנהל הממלכתי נותרו יהודה וישראל כש… יחידות נפרדות. הֶערים אשר בָּעמקים, שהיו כנעניות בעָבר, נכללו ע… במחוזות עצמאיים כערים ישרְאליות לכל דבר; אבל מחוזות א… מפורטים בָּרשימה בשְׁמות עריהם, בעוד שהמחוזות האחרים נקרא… בשְׁמות השבטים הרגילים. רשימות הֶערים שביהו׳ יט מתייחס… כנראה בחלקן לַחלוקה זו לְמחוזות. אין בידינו חלוקה דומה ש… יהודה מתקופה זו, ולכן ניתָן להניח ששלמה פְּטרהּ ממסים או שהקט… את שיעורם.

על־אף ההכנסות של אוצר המלוכה גדלו חובותיו של שלמה וה… נאלץ לתת לחִירָם מלך צור 20 עיר בארץ הגָליל (מל"א ט 13־10 … מֵעתה היתה כָּבול לגבול בין צור ובין ישראל (ואולי לכך מתכוון הכת… בדה"ב ח 2). רובּוֹ של עמק עַכּו שוב נַעשָׂה תחום צידוני.

ויתור זה מעיד על חולשה מדינית גוברת והולכת ולכך מצויים ב… רמזים אחרים. עוד בימי שלמה החלו מרידות בדַמֶּשֶׂק ובֶאדום (מל… יא 25־14) וזאת בוודאי בתמיכת מצריים, שפַּרעוֹנֶיה חזרו ולט… עיניהם לעֵבר ארץ־ישראל. גם פרשת גֶזֶר מסתברת כַּנראה באותה דר… בַּמקרא רק מסופר שפַּרעֹה כבש ושרף את גֶזֶר, שהיתה עיר כנעני… ונתנה שילוחים לשלמה, שנשא את בת פַּרעֹה (מל"א ט 16). לא נֶאמ… בַּמקרא מה קדַם לְכיבוש גֶזֶר וכיצד הגיעו המצרִים עד עיר זו, הנמצא… מצָפון לפלֶשת. מסתבר שעתה חזרו המצרִים והשתלטו על פלֶשת וא… כבשו את גֶזֶר, שנכללה בוודאי בתחום שלטון ישראל מימי דויד, כּיָת… מֶרכז הארץ ולכן נאלצו לכרות עמו ברית שלום. עם כריתת הברית נָאותו המצרִים להחזיר לישראל את גֶזֶר הַהרוסה, והיא בוצרה ונבנתה מֵחדש בידי שלמה ונֶעשתה מֵעתה מבצר גבול מול פלֶשת, אשר היתה נתונה למרותהּ של מצריים. הביצורים הרבים קשורים בהידרדרות המצב המדיני והבטחוני.

מלכים־א ד 7־19

תחום מחוזות שלמה

שנים־עשר מלכים. הם התיצבו נגדי למלחמה מכרעת.
אנכי הרגתי ארבעה־עשר אלף מאנשי צבאם בחרב...
ואעבור על גויותיהם את הארנת לפני היות עליו גשר
מצבת שלמנאסר ג מכורך

הכוחות של בעלות הברית
לפי כתובת שלמנאסר ג׳

מלכי הברית וארצותיהם	מרכבות	חילים	גמלים
הדדעזר מדמשק	1,200	20,000	
ארחלני מחמת	700	10,000	
אחאב הישראלי	2,000	10,000	
גבל(?)		500	
מצרים		1,000	
ערקת	10	10,000	
מתן־בעל מארוד		200	
אסן		200	
אדוני־בעל משאן	30	10,000	
גנדבו מערב			1,000
בעשא בן־רחוב מעמון		[··],000	

מלכים-א כב 1
המצבה של שלמנאסר ג׳ מכורח וכתובות אחרות מאשור

מלחמת קרקר
שנת 853

שקועים במלחמותיהם, לא הבחינו מלכי הארצות שבמערבה של קדמת אסיה בהתעצמות הכוח האשורי. עוד בשנת 1100 בקירוב הגיע תגלת־פלאסר א׳ מלך אשור עד הים העליון, אך בימי יורשיו שבה אשור והצטמצמה למדינה קטנה. בתחילת המאה התשיעית מלך אשורנצרפל ב׳ (שנת 883 עד 859), אשר חידש את מדיניות ההתפשטות של אשור. צבאותיו הגיעו לצפון סוריה; וערי החוף הפיניקיות: ארוד, גבל, צור וצידון, העלו לו מס. בנו, שלמנאסר ג׳, המשיך במסעות המל־חמה, וכבר בשנת מלכותו הראשונה הגיע עד הרי אמנוס.

בשנה הששית למלכו (853) יצא שלמנאסר מנינוה לעבר מרכזה של סוריה. הוא חצה את הפרת, בשעת גיאותו, ליד פתור ועבר דרך חלב. הוא כבש כמה ערים בתחום ארץ חמת, ובתוכן קרקר. אולם כאן הת־ייצבה נגדו ברית של מלכי המערב, אשר נפקחו עיניהם לראות את גודל הסכנה שבמגמת הכיבושים של מלך אשור, ובנטשם את מריבותיהם (מל״א כב 1) עשו יד אחת לעצור את צבא אשור. הברית האדירה כללה צבאות שנאספו מרחבי סוריה וארץ ישראל ועד מצריים.

בראש הברית עמדו הדדעזר מלך דמשק (הוא בן הדד הנזכר במקרא כאויבו של אחאב), אחאב מלך ישראל וארחלני מלך חמת. אחאב גייס 2000 מרכבות, שהיוו למעלה ממחצית כל הכוחות הניידים של הברית; ויש בכך כדי להעיד על עוצמתה הצבאית של ישראל בתקופה זו. אף כי יהודה אינה נזכרת בכתובת, אפשר לשער שלקחה חלק בברית כבת־בריתה של ישראל, כדרכה בשאר מלחמות ישראל בתקו־פה זו.

ברשימה של שלמנאסר על קרב קרקר נמנו רק 11 ארצות למרות הסיכום של 12 מלכים. ייתכן שהסיכום מביא רק מספר עגול ושגרתי וייתכן שבסוף הרשימה נשמטה שורה והנוסח המקורי היה: בעשא בן־רחוב [מ···, ···] מעמון.

המערכה התנהלה ליד קרקר; ולדברי שלמנאסר נחלה אשור נצחון. אבל נראה שמלכי הברית הצליחו לפגוע בכוח האשורי, שכן עברו ארבע שנים עד צאת שלמנאסר למסע נוסף למערב.

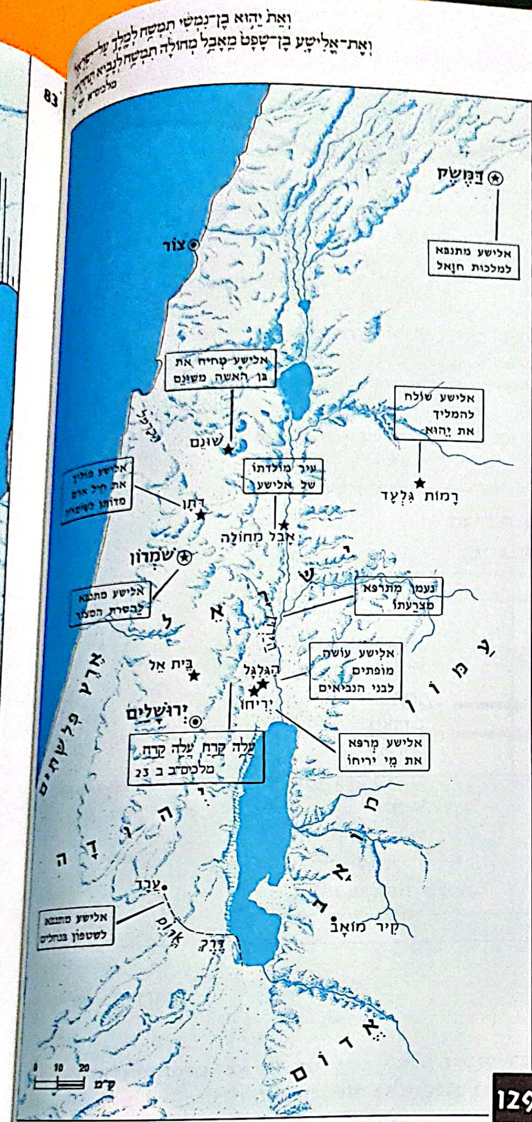
בחלוף הסכנה התפרדה הברית ושוב נתחדש המאבק בין חבריה. בשנת 851 נערכה מלחמת רמות גלעד, בה מצא אחאב את מותו.

מלך אשור בראש צבאו; קטע מתוך ריקוע ברונזה מימי שלמנאסר ג׳ מתל בלוואת

פְּעוּלוֹת אֱלִישָׁע

מחצית שנייה של מאה תשיעית

ראשוני הנביאים הגדולים קמו בממלכת ישראל. הם באו מחלקיה המזרחיים, אֵלִיָּהוּ מן הגִלְעָד וֶאֱלִישָׁע מֵעמק הירדן. ישראל היתה פרוצה להשפעות מן החוץ, ובמיוחד סייעו לַהפצת פולחנו של הבעל הפיניקי הקשרים ההדוקים של בית עָמְרִי עם צור. הפריחה המדינית והכלכלית הגבירה את ההבדלים הסוציאליים בקרב הממלכה. אִיזֶבֶל בת מלך צור לא הבינה לרוח חוקי הצדק הישראליים והחליטה לְלַמד את אַחְאָב כיצד לַעשות "מְלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל" (מל"א כא 7). הרֶצח של נָבוֹת היִזְרְעֵאלִי בדרך של עיוות משפט עורר את זַעמוֹ של אֵלִיָּהוּ וקריאתו "הֲרָצַחְתָּ וגם יָרָשְׁתָּ" (שם 19) עודה מְהדהֶדת בעולמנו. פעולותיהם ומסעותיהם של אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע חרגו מֵעבר לַגבולות והִקיפו עמים שונים, משום שבעיני הנביאים נחשבו העמים הללו מכשיר בידי ה'.

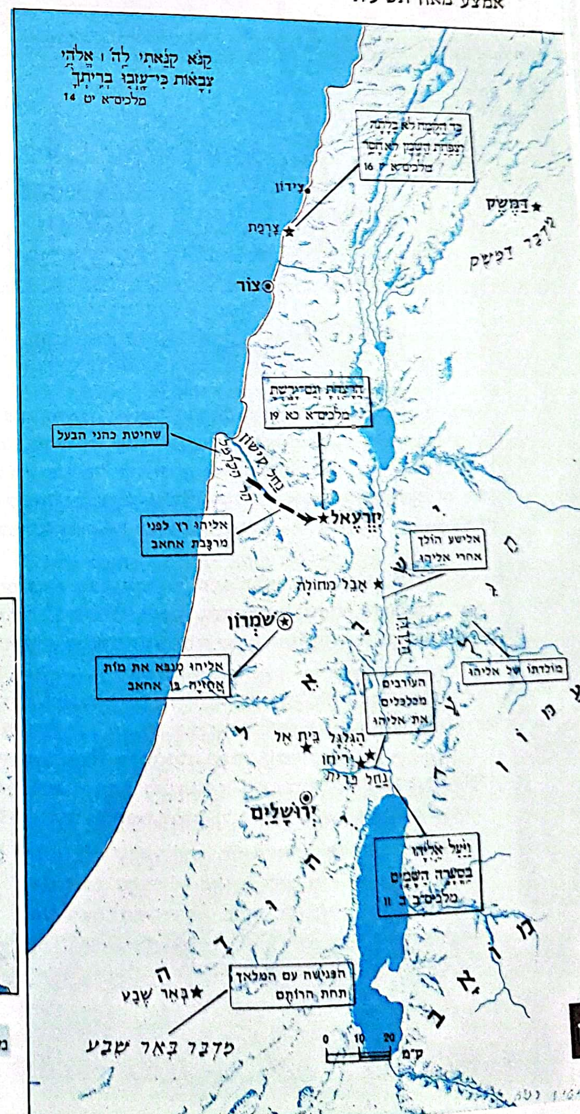
מלכים־א יט 16–21 ; מלכים־ב ב־ט

פיתוח שנהב בסגנון פיניקי משומרון מימי אחאב

נְדוּדֵי אֵלִיָּהוּ

אמצע מאה תשיעית

מלכים־א יז־כא ; מלכים־ב א 2 – ב18

תקופת מלכותו של יאשיהו היא שעת הגדולה האחרונה בתולדות יהודה. הוא ניצל את ירידתה של אשור ושאף לחדש את מלכות בית דויד על פני ארץ־ישראל כולה. ההתחדשות המדינית והלאומית בימיו היתה קשורה בתיקונים דתיים מקיפים. כל הבמות והמזבחות בשדות נהרסו וטומאו והפולחן הישראלי הצרוף רוכז כולו מעתה סביב בית המקדש בירושלים. בחפירות ערד ולכיש התברר שבמקומות אלה היו מקדשי גבול ישראליים. ביטולם של מקדשים אלה סימל את ביטול הגבול בין יהודה לישראל ואת שלטון האל היחיד שאינו יודע גבולות. את כהניהם הביא לירושלים "מגבע עד באר שבע" (מל״ב כג 8). הידיעות שנשתמרו במקרא על יאשיהו הן בעיקר על תיקוניו הדתיים ורק בעקיפין למדים אנו על פעולותיו המדיניות והצבאיות הנועזות. טיהור הפולחן בוצע לא רק בירושלים וביהודה, אלא גם "בערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי... בכל ארץ ישראל" (דה״ב לד 6־7). משמע, יאשיהו שלט שוב בכל השטחים הללו וסיפח לממלכתו את הפחוות האשוריות שומרון, מגידו ואולי גם גלעד, שנוסדו בשטחה של ממלכת ישראל. אישור לכך מוצאים אנו במלחמתו ליד מגידו. אגרת עברית, שנכתבה בימיו, נתגלתה ב"מצד חשביהו" שנבנה על חוף הים בין יבנאל ואשדוד. לפי האגרת ישב במקום מפקד־שר ישראלי, ומכאן אנו למדים שיאשיהו חלש גם על אזור זה, בהרחיבו את תחום ממלכתו על חשבון הערים הפלשתיות.

ממלכת יאשיהו
שנת 628 עד 609

מכתב עברי ממצד חשביהו

מקדש גדול עד לימי יאשיהו

מלכים־ב כב 1–כג 30; דברי הימים־ב לד–לה

וְלֹא־הֹסִיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ כִּי־לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד־נְהַר פְּרָת כֹּל אֲשֶׁר הָיְתָה לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם.
מלכים־ב כד ז

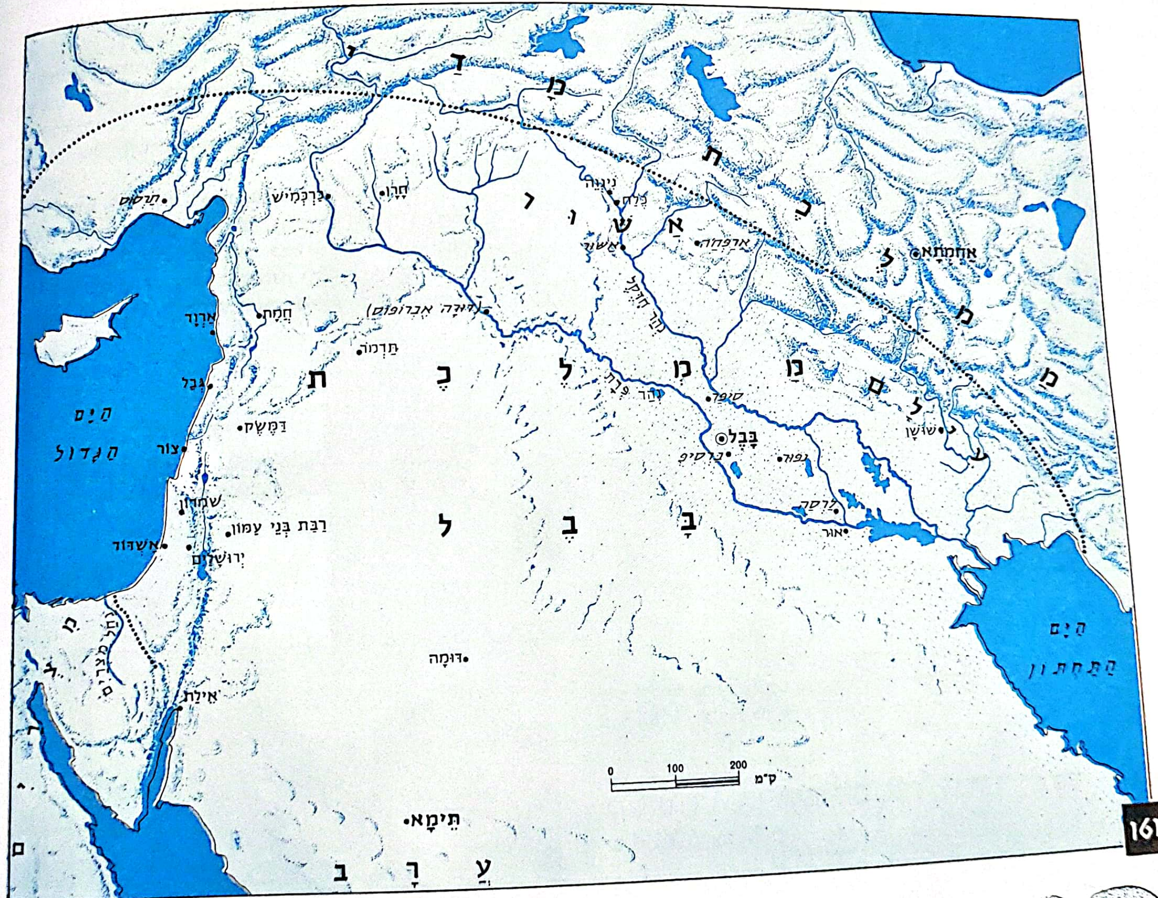
מַמְלֶכֶת בָּבֶל

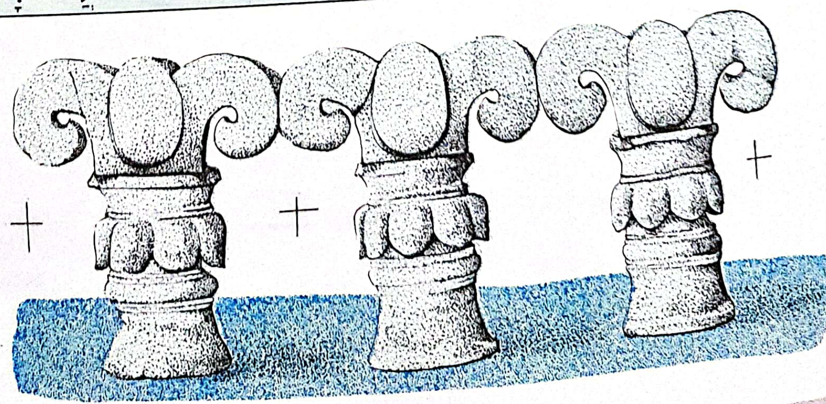
מחצית ראשונה של מאה שישית

ממלֶכת בָּבֶל ירשָה את רוב האימפֶריה האַשורית והגיעה לשיא גדולתה בימי נְבוּכַדְרֶאצַּר (נְבוּכַדְנֶאצַּר). בַּמזרח ובַצפון גבלה בממלֶכת מָדַי ובַדרום נותרה מצריים יריבָתה. יהודה הקטנה היתה זקוקה בתקופה זו למלך כְּמנַשֶּׁה בן חִזקִיָּהו, שיקבל בהכנעה את עול המעצמה הָאדירה ויסתפק בַּתפקיד הצנוע שנועד לו. בני יֹאשִׁיָּהו לא נהגו כך ואף יִרמְיָהו, הנביא הגדול שקם ליהודה בתקופה זו, לא יכול לרסֵן את שאיפותיהם הפזיזות באזהרותיו הַחמורות.

יְהוֹיָקִים בן יֹאשִׁיָּהו, שהמשיך לשֶבת על כס מלכותו לאחר שהארץ עברה לידי הַבבלים, הוסיף לטפֵּח חלומות שווא על שחרור מֵעול בָּבֶל בעזרת המצרִים. שרידי ארמונו המפואר שנתגלו בְּרָמַת רָחֵל (היא כַנראה בֵּית הַכֶּרֶם הָעתיקה), שנועד לריכוזי צבא גדולים בקִרבת הבי־רה, מעידים על שאיפותיו הנועזות. לשם כך לא נרתע מֵהעסקת פועלי כפייה רבים והִשׂניא עצמו בירושלים בגלל עריצותו (מל״ב כד 4; יר׳ כב 13־19). כַּעבור שלוש שנים לכניעתו לִנְבוּכַדְרֶאצַּר ראה עצמו מוכן להתמרד בְּשלטון בָּבֶל והתגובה לא אֵיחרה לבוא. בַּתחילה היפנו הבבלים נגד יהודה פשיטות של שכֵניה, בעיקר ממזרח, ובשנת 598 עלה צְבָא הַכַּשְׂדִּים על ירושלים. יְהוֹיָקִים מת בתחילת המצור, ואפשר שנרצח (יר׳ כב 18־19; לו 30) ובנו יְהוֹיָכִין נכנע והוגלה בָּבֶלָה עם רבים מבני משפחתו ומֵחשובי הממלכה ״... כָּל הַשָּׂרִים וְאֵת כָּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים גּוֹלֶה וְכָל הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר לֹא נִשְׁאַר זוּלַת דַּלַּת עַם הָאָרֶץ״ (מל״ב כד 14).

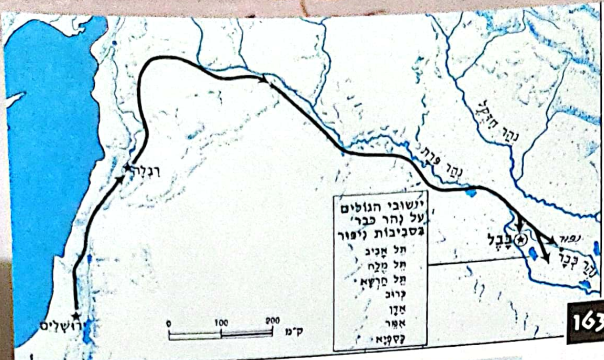
מעקה החלונות של ארמון יְהוֹ

זה הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בִּשְׁנַת־שֶׁבַע יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַםִ נֶפֶשׁ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנָיִם: בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לִנְבוּכַדְרֶאצַּר הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים יְהוּדִים נֶפֶשׁ שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת:

ירמיהו נב 28-30

הַהַגְלָיוֹת מיהוּדָה

שנת 597 עד 582

מלכים־ב כד 11-16; כה 11; ירמיהו נב 28-30; יחזקאל ג 15; עזרא ב 59; ח 17

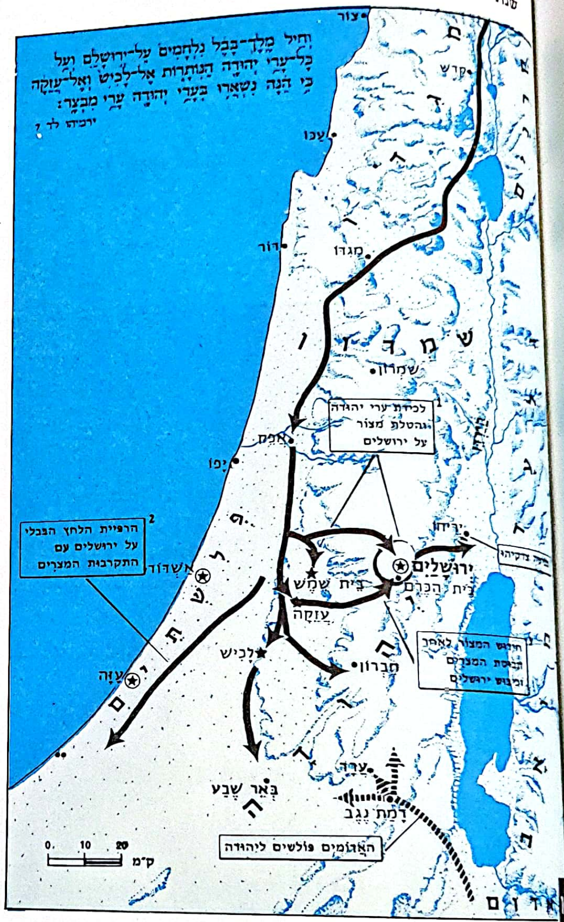
נְבוּכַדְרֶאצַּר המליך את צִדְקִיָּהוּ בן יֹאשִׁיָּהוּ. בשנת 589 נגרר צדקיהו למרידה חֲדָשָׁה בְּבָבֶל. כאשר התקרב נְבוּכַדְרֶאצַּר בְּמַסַּע העונשין, נותרה יהודה, למעשה, יחידה מול הצבא הַכַּשְׂדִּי האדיר. הָאֲדוֹמים ניצלו הזדמנות זו כדי לפלוש ליהודה (עוב׳ א 10-14; תה׳ קלז 7; איכה ד 21-22); במכתב שנמצא בַּעֲרָד נצטוו מפקדיה לשלוח תגבורת דחופה לרמת נגב נגד התקפה אדומית.

הפעם היתה המכה הבבלית מוחצת וחסרת רחמים. ערי יהודה נֶחֶרבו זו אחר זו. בחפירות הארכיאולוגיות במקומות השונים, כגון רָמַת רָחֵל, בֵּית צור, בֵּית שֶׁמֶשׁ, לָכִישׁ, עֲרָד ועֵין גֶּדִי, משתקף החורבן הגמור. סמוך לַסוף המר נותרו רק שתיים מערי המבצר של יהודה, לָכִישׁ וַעֲזֵקָה (יר׳ לד 7). והפסקה: ״אל משאת לכש נחנו שמרם ככל האתת אשר נתן אדני, כי לא נראה את עזקה״, שבאחד ממכתבי לָכִישׁ (מס׳ 4), מלמדת כי נכתב אחרי נפילת עֲזֵקָה. באותו זמן הובאה ירושלים בַּמצור. המצור הופסק רק לשעה קצרה עם השמועה על התקרבות צבא מצרי (יר׳ לז 5), אך חודש מיד שלא כבימי סנחריב. בַּקַּיִץ של שנת 587 הובקעו חומות העיר וירושלים נכבשה. כעבור חודש שָׂרפו הבבלים את העיר על בנייניה, בית המקדש נחרב ושוב הוגלו רַבִּים בָּבֶלָה.

הגלָיה נוספת בוצעה בשנת 582, אולי עֵקב מרידה נוספת, ורוב הגולים התיישבו בכפרים שונים על נְהַר כְּבָר בסביבות נִיפּוּר וּבָבֶל. מִספרי הגולים באים בספר יִרְמְיָהוּ (נב 28-30), אך הם כוללים כַּנראה רק את המשפחות הראשיות.

מַסַּע נְבוּכַדְרֶאצַּר עַל יְהוּדָה

שנת 587

לכים־ב כה 1-21; ירמיהו לז 5; נב 4-27; דברי הימים־ב לו 17-21; חרסי לכיש

הַיְרִידָה לְמִצְרַיִם

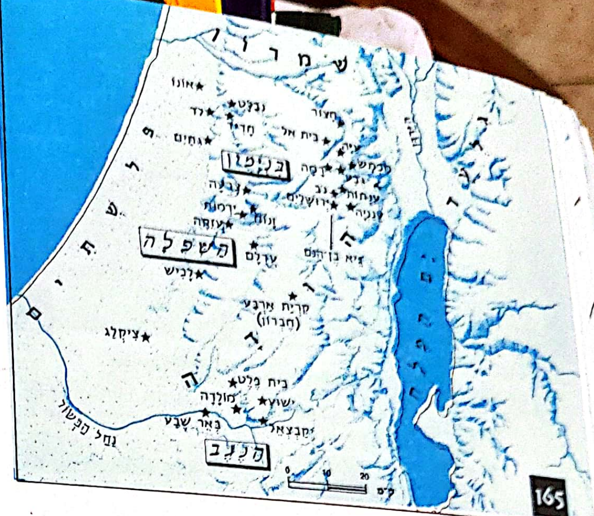
שנת 586 בקירוב

הבבלים השאירו ביהודה שלטון פנימי מסוים תחת גְּדַלְיָהוּ בן אֲחִיקָם, שקבע את מושבו בַּמִּצְפָּה, אולם הוא נרצח בידי חמומי מוח. מפחד מפני תגובה בבלית על רֶצח גְּדַלְיָהוּ ירדו משפחות רבות מצריימה (מל״ב כה 22-26; יר׳ מ־מד). כאן יסדו יישובים צבאיים יהודיים, ובמיוחד התפרסמה המושבה בְּיֵב שבמצריים הדרומית (היא ארץ פַּתְרוֹס) הודות לארכיון המכתבים מימי שלטון פָּרַס, שנתגלָה בַּמקום.

מלכים־ב כה 25-26; ירמיהו מב-מה

דמותו של מלך; ציור על קנקן מארמון יְהוֹיָקִים בְּרָמַת רָחֵל

נחמיה יא 20–36

יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל
יחזקאל לג 24

יְהוּדָה בִּימֵי שִׁלְטוֹן בָּבֶל

מחצית ראשונה של מאה שישית

החורבן היה קשה ואכזרי ולא פָּסח אף על אחת מֵערי יהודה החשובות. חלק מן האדמות והיישובים הַחֲרֵבים נתפסו עד מהרה בידי דַלַּת הארץ (יר׳ מ 10), והדבר עורר רוגז רב בְּקֶרב הגולים (יח׳ לג 21–27).

במיוחד נִדַלדלו מתושבים הרי יהודה המֶרכזיים והבבלים לא הביאו מתיישבים אחרים כדי למלא את הֶחלל. אזורים אלה נתפסו עתה בהדרגה בידי אֲדומים, שנדחקו מֵהר שֵׂעִיר בִּלַחץ הַנַּבָּטים, וְהרי יהודה הדרומיים עד לְסביבות בֵּית צור הפכו עתה ל״אֱדוֹמֵיאָה״. (ראה מפה 171.)

יישוב יהודי נותר בעיקר באזורי הספר, שבחלקם נותקו מיהודה עוד בשנת 597. יישובים אלה נמנו ברשימה של ״שְׁאָר ישראל״ שנשתמרה בנחמ׳ יא 20–36, הכוללת בעיקר מקומות בבִנְיָמִין, בנגב ובשפֵלה בגבול פלשֶׁת.

יחזקאל מז 13–מח

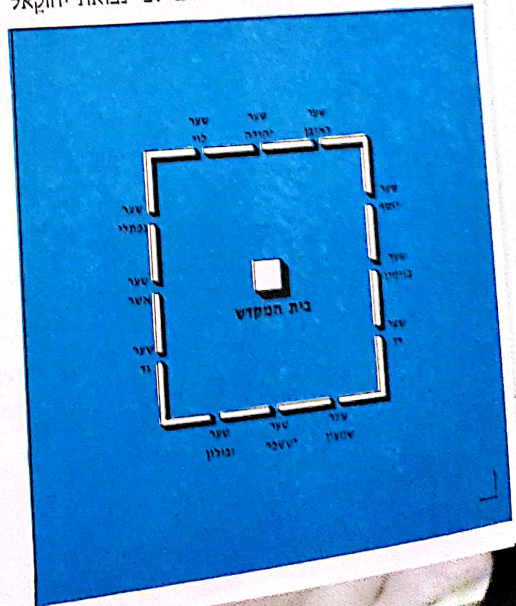
וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בַּחֲזוֹן יְחֶזְקֵאל

גולי בָּבֶל, שיושבו בְּיישובים חקלאיים נפרדים, שמרו ברובם על מוֹרַשתם הרוּחָנית והדתית וטיפחו את חזון השיבה לארץ־ישראל. הדבר מצא ביטוי מיוחד במינו בֶּחזון האוטוֹפּי של יְחֶזְקֵאל הנביא, שהגבא לבָבֶל עם גלות יְהוֹיָכִין. בפרקים מז–מח בא חזונו על חלוקה חדשה של הארץ בין 12 השבטים, המתיישבים זה בצד זה בנְחלות רצופות הסְדורות מצפון לדרום. גבולות הָארץ מתוארים לפי גבולות ארץ כְּנַעַן הקדומים (השווה מפה 50), אלא שהנביא שיבץ בתֵיאורו את הַפַּחוות הַבַּבליות בנות זמנו, שתחומיהן דָמו בעיקָרם לאלה של הַפַּחוות הָאַשוּריות שקדמו להן.

ירושלים לפי נבואת יחזקאל

"אָנֹכִי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל, הַמֶּלֶךְ הֶחָזָק, מֶלֶךְ בָּבֶל, מֶלֶךְ שׁוּמֵר וְאַכַּד... כַּאֲשֶׁר נִכְנַסְתִּי לְבָבֶל בְּשָׁלוֹם. תּוֹךְ עֲלִיצוּת וְשִׂמְחָה, יָרִיתִי אֶת יְסוֹדוֹת מוֹשַׁב הַמַּלְכוּת בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ. מַרְדּוּךְ, הָאָדוֹן הַגָּדוֹל, הִטָּה אֶת לִבָּם שֶׁל תּוֹשָׁבֵי הָעִיר בָּבֶל הָאֲצִילִים אֵלַי" מתוך כתובת הגליל של כּוֹרֶשׁ

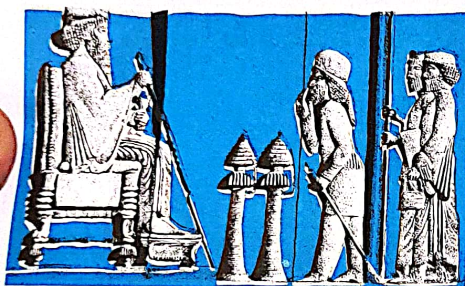
תקוות הגולים התחזקו והלכו במשך הזמן עם ראשית ההתפוררות של ממלֶכת בָּבֶל, שלא האריכה ימים. אחרי מותו של נְבוּכַדְרֶאצַּר בשנת 562 התחלפו שלושה מיורשיו במשך שבע שנים. הראשון אֱמִל-מַרְדּוּךְ, הוא אֱוִיל מְרֹדַךְ ששחרר את יְהוֹיָכִין מִכִּלְאוֹ (מל״ב כה 27-30). בשנת 556 תפס נַבּוּנַאִיד מֵחָרָן את השלטון בבָבֶל. הוא שאף לבטל את כוחם של כּהני מַרְדּוּךְ והיה עסוק בליקוט כתובות עתיקות ובחפירות אַרְכֵיאוֹלוֹגִיּוֹת, עד יסודותיהם של מקדשים קדומים, יותר מאשר בענייני הממלכה. בשעה שכבר נראתה באופק הסכנה לממלכתו בדמותו של כּוֹרֶשׁ הפרסי, העביר נַבּוּנַאִיד את בירתו לנְווה המדבר תֵּימָא שבגבול עֲרָב ושם נשאר עד שנת 545 בקירוב, כאשר ענייני הממלכה בבָבֶל מנוהלים בידי בנו בֵּל-שַׁר-אֻצֻר, הוא בֵּלְשַׁאצַּר במקרא (דנ׳ ח 1).

קץ הממלכה בא במהרה. בשנת 550 כבש כּוֹרֶשׁ מלך אַנְשָׁן את אַחְמְתָא וְירַשׁ את ממלֶכת מָדַי האדירה, מתחרתה של בָּבֶל. כעבור 4 שנים הכה את קרויסוס מלך לוד וכבש את בירתו סַרְדֵּס. בשנת 539 נכנס לבָבֶל ללא קרב, כּמחזיר את הסדר הישן של עבודת מַרְדּוּךְ על כנו.

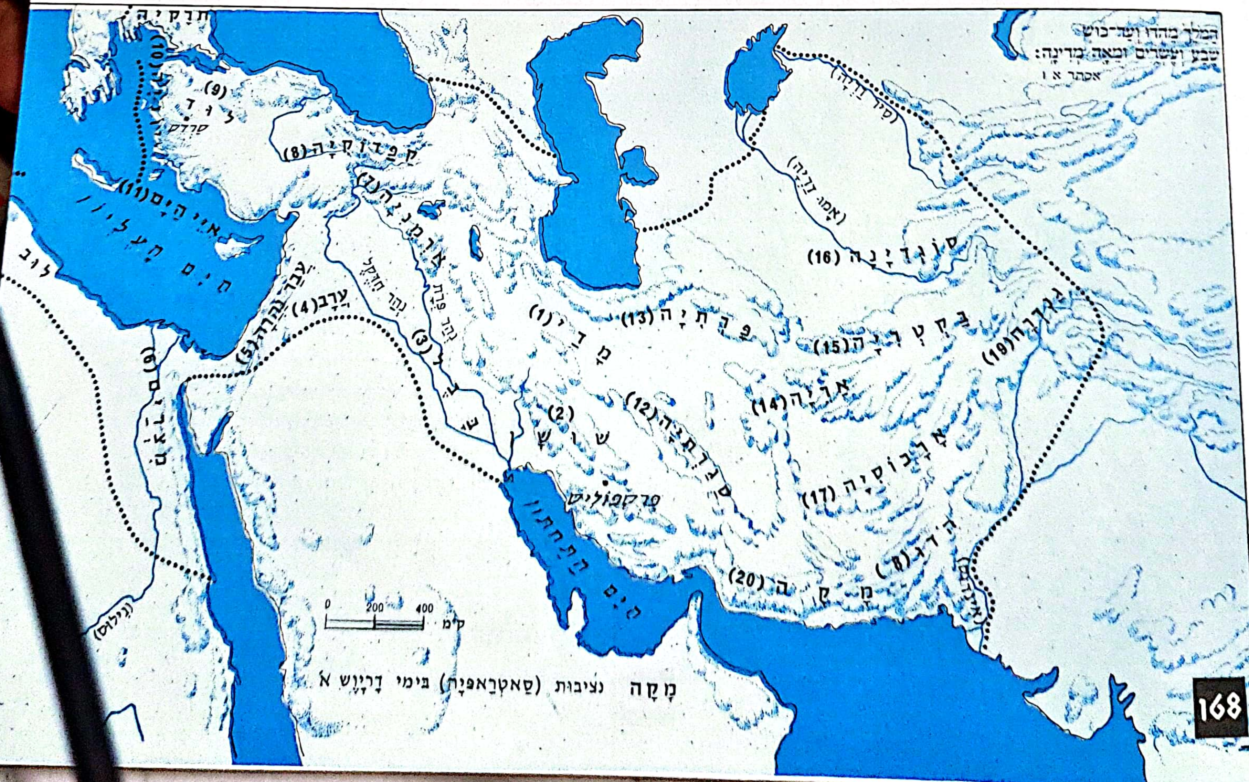
כתובת הגליל של כּוֹרֶשׁ

מַפֹּלֶת בָּבֶל
שנת 539

דָּרְיָוֶשׁ יושב על כסא מלכותו; תבליט מארמון פֶּרְסֶפּוֹלִיס

מַמְלֶכֶת פָּרַס
שנת 538 עד 332

כּוֹרֶשׁ יסד את האימפֶּריה הגדולה ביותר שראה המזרח הקדום. בנו כַּנְבּוּזִי כבש את מצריים ויורשו דָּרְיָוֶשׁ הראשון הגיע במסעותיו עד הודו. הממלכה האדירה חולקה לנְציבויות (סַאטְרַאפְּיוֹת) ומדינות שעליהן מונו "הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר מֵהֹדּוּ וְעַד כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה" (אס׳ ח 9). הנְציבות החמישית היתה "עֲבַר נַהֲרָה", כלומר עבר הנהר פְּרָת, ואחת ממדינותיה היתה יְהוּד-יהודה.

וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס... וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ... מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת־בֵּית ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
עזרא א 1-3

עלית זרובבל: עליות בימי ששבצר וזרובבל שנות 537-515
עליות עזרא ונחמיה שנות 457-428
עזרא הולך בדרך המסוכנת ללא ליווי צבא
אזור שבו התרכזו גולי יהודה

עזרא א-ב; נחמיה א-ג

169

שִׁיבַת צִיּוֹן
שנת 538 עד 445

כּוֹרֶשׁ שאף לקנות את לב התושבים של ממלכתו הגדולה על־ידי סובלנות דתית גלאומית והִתיר חידושם של פולחנות שבוטלו ודוכאו בידי הבַּבלים. עוד בשנת מלכותו הראשונה פירסם צו מַלכותי בִּדְבר חידוש עבודת ה׳ בירושלים ושיבת הגולים ליהודה. כבר בשנת 537 חזרו ראשוני הגולים בהנהגת שֵׁשְׁבַּצַּר הנשיא ליהודה (עז׳ א 8; ה 14), הוא כַּנראה שֶׁנְאַצַּר בן יְהוֹיָכִין מלך יהודה (דה״א ג 18). התרוממות הנפש של העולים ותקוות הגאולה והתחייה מצאו להן ביטוי נפלא בדברי יְשַׁעְיָהוּ (מ ואילך).

אולם התקוות הרמות נגוזו עד מהרה נוכח המציאות של "יום קְטַנּוֹת" (זכ׳ ד 10). יהודה היתה חֲרֵבה ומדולדלת, מוקפת מדינות עוינות מכל צד והחוזרים נתקלו בַּתושבים הוָותיקים שתפסו את אדְמותיהם. רק בשנת 515 נסתיימה בנְיית בית המִקדש, אבל בעיני אלה שזכרו את הבית הראשון גברה האכזבה על השמחה (עז׳ ג 13-12).

וָאָקוּם ׀ לַיְלָה אֲנִי וַאֲנָשִׁים ׀ מְעַט עִמִּי וְלֹא־הִגַּדְתִּי לְאָדָם מָה אֱלֹהַי נֹתֵן אֶל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת לִירוּשָׁלִָם
נחמיה ב 12

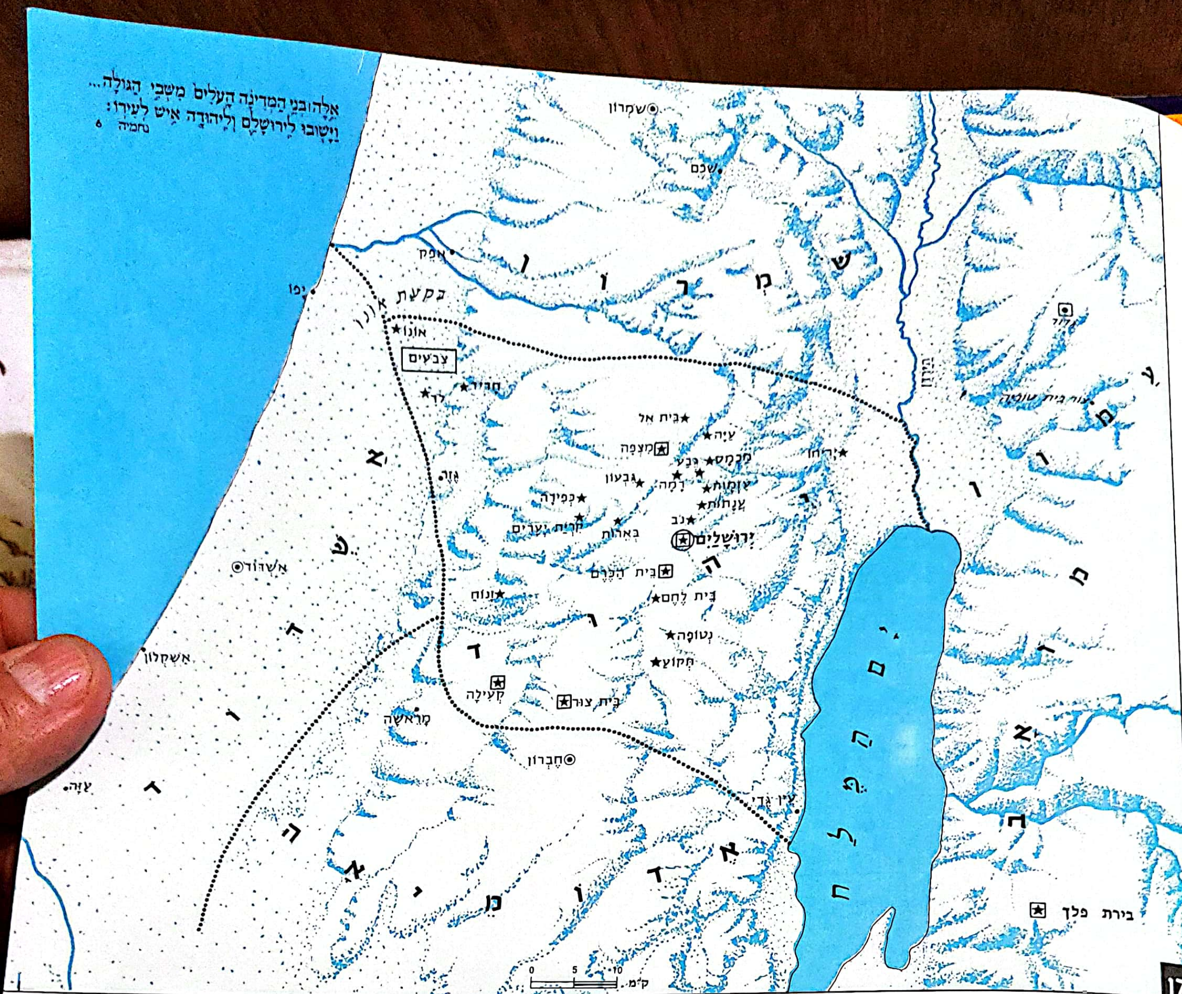
יְרוּשָׁלַיִם בִּימֵי נְחֶמְיָה
שנת 440 בקירוב

אין בידינו ידיעות על תולדות יהודה במשך 70-60 השנים הבאות, עד לַעליותיהם של עֶזְרָא וּנְחֶמְיָה סמוך לאמצע המאה הַחמישית. רק פעולותיהם הנמרצות של שני מנהיגים אלה, שעמדו בראש גלי עליות נוספות, הִניחו את היסודות לממלֶכת יהודה המחודשת של ימי בַּית שֵׁני. פעולתו של עֶזְרָא, הכֹּהן והסופר, היתה בַּתחום הרוחָני־הדתי ומפעלו של נְחֶמְיָה, השר והפֶּחָה, היה בעיקָרו מדיני־צבאי. הוא חידש את ביצוריה של ירושלים, על אף התנגדותם הנמרצת של מושלי המדינות השכֵנות. תֵיאור מסעו הלֵילי לאורך החומות הַחרֵבות (נחמ׳ ב 12-15) ופֵירוטם של בוני החומות (נחמ׳ ג 1-32) מְכילים ידיעות רבות על השְׁערים, המִגדלים ובניינים רבים שהיו סמוכים לַחומה. תוכנית העיר ירושלים משוחזרת במידה רבה לפי תֵיאורו של נְחֶמְיָה ורק התְוַואי הכללי, ובמיוחד חלק מן השְׁערים וקְטעי החומה הדרומיים, ידועים מן המֶחקרים האַרכֵיאולוגיים. מֶחקרים אלה מלמדים ששטח העיר צומצם בַּדרום בהשוואה לָעיר הקודמת, כתוצאה של העתקת קו החומה מן המְדרון אל מעלֵה הגבעה. לפיכך נזכרו בנחמ׳ ג 20-30 בתים רבים, שלאורכם נבנתה החומה הַחדשה.

שער הישנה
שער האפרים
שער הדגים
מגדל חננאל
מגדל המאה
שער הצאן
שער המפקד
בית המקדש
שער המים
חומת העיר בימינו
שער הגיא
עין גיחון
שער העין
המעלות היורדות מעיר דוד
שער האשפות
נחמיה ממשיך את מסעו ברגל
מסעו הלילי של נחמיה

נחמיה ב 12-15; ג 1-32

170

אֶרֶץ יְהוּדָה בִּימֵי שִׁיבַת צִיּוֹן

שנת 440 בְּקֵירוּב

בִּרשימות השבים מן הגולה (עז׳ ב 1-34; נחמ׳ ז 6-38) נמנו גם יישובי יְהוּד־יהודה העיקריים ורשימת בּוני החומה מְפרטת את שָׂרֵי הפְּלָכִים. עדות נוספת לתחומי יהודה הן טביעות החותם על גבּי קַנקנים, בּדומה לַטביעות ״למלך״ מימי בַּית ראשון, שבּהן נכתב השם ״יהוד״ בּצוּרוֹת שׁוֹנוֹת, וּלעתים הוּא בּא יחד עם סֵמל אוֹ עם שם של כֹּהן או פֶּחָה. תפוּצתן של טביעות חותם אלוּ מַגיעה עד מִצְפָּה וִירִיחוֹ בַּצפוֹן, ועד בֵּית צוּר ועֵין גֶּדִי בַּדרוֹם וגֶזֶר בַּמַּערב. אלה הם תחוּמי יהודה המצוּמצמת של ראשית ימי בַּית שֵׁני, הגרעין שסביבוֹ צמחה בִּרבוֹת הימים ממלֶכת הַחַשְׁמוֹנָאִים.

עזרא ב 1-34;
נחמיה ג 1-32; ז 6-38

הכתובת ״יהוד״ בטביעת חותם

הכתובת ״יהד״ על גבי מטבעות מן התקופה הפרסית

מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ ה׳ אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל

דברי הימים־ב לו

	מסופוטמיה	אנטוליה וסוריה	ארץ ישראל	מצרים
1600–1400	שושלת א' האמורית בבבל			שלטון החקסוס
1600–1550	תקופה כנענית תיכונה II ג			
1550–1200	תקופת כנענית מאוחרת	הממלכה החתית החדשה		
1500–1400			התחזקות השלטון המצרי	
1400–1200				
1375		שֻפִּלֻלִיֻמַש		
1346			התרופפות השלטון המצרי (תקופת אֶל־עַמָארְנָה)	
1335				
1306		מֻרשִלש ב'		
1303			התחזקות השלטון המצרי	
1290		מֻוַתַלש		
1282		אֻרחִי־תֶשוּב		
1275		חַתֻשִלש ג'		
1250			תקופת הכיבוש הישראלי	
1240–1230		תֻדחַלִיַש ד'		
1220				
1200			מלחמת דבורה	תקופת ההתנחלות

1600, 1590, 1580, 1570, 1560, 1550, 1540, 1530, 1520, 1510, 1500, 1490, 1480, 1470, 1460, 1450, 1440, 1430, 1420, 1410, 1400, 1390, 1380, 1370, 1360, 1350, 1340, 1330, 1320, 1310, 1300, 1290, 1280, 1270, 1260, 1250, 1240, 1230, 1220, 1210, 1200

(1) חסרון תאריכים מדויקים ליד שם המופיע בלוח מורה על חוסר נתונים מדו[יקים] לקביעת המסגרת הכרונולוגית.

(2) הטור של התקופות הארכיאולוגיות מתייחס לארץ־ישראל בלבד.

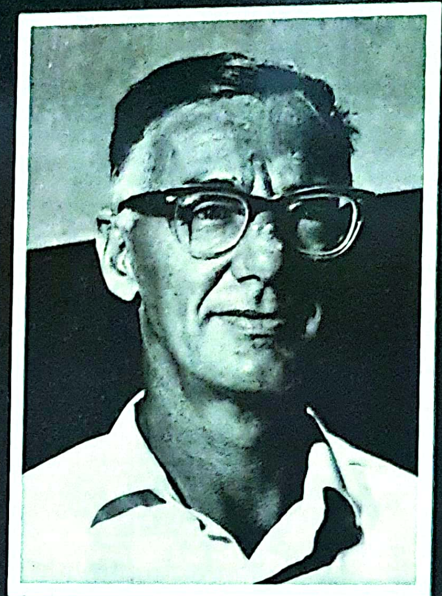
לוח כרונולוגי

	תקופה	מסופוטמיה אנטוליה וסוריה	ארץ ישראל	מצרים
5000–4000	התקופה הכלקוליתית	תרבויות גַ'רמו, חסונה	ראשית המעבר לחקלאות ולישובי קבע	תרבות קֶנֶס־שושלתית
4500			יריחו	אַל־פאיום A
3600	התקופה הכלקוליתית	תרבות אֶל־עֻבֵּיד	ייסוד יישובים מאורגנים	תרבות אֶל־בַּדָארִי, עַמְרָה
3000	התקופה הכנענית הקדומה I	תקופה פרוטוליטֶרארית	ייסוד עָרים	תרבות אֶל־גֶרְזֶה
2850		תרבויות אֶרֶךְ, גַ'מְדֶת נַאצֶר		
2700	התקופה הכנענית הקדומה II			שושלות א'־ב' (הממלכה הקדומה)
2500–2400	התקופה הכנענית הקדומה III		תרבות בית יֶרַח	שושלות ג'־ה' (בוֹנֵי הפירמידות)
2300–2200	IV	ממלכת אכד: סַרגוֹן א', נַרַם־סין		שושלת ו': פֶּפִּי א', פֶּפִּי ב'
2150			המשך התרבות המקומית	תקופת הבֵּינַיִם הראשונה
2100–1950	התקופה הכנענית התיכונה I	שושלת ג' של אור, גוּדֵיאָה מלַגַש, אַשוּר עצמאית	הגַל האמורי	
1900–1800	II א			הממלכה התיכונה: שושלת י"ב: אַמֶנֶמְחֶת א', שֶנוּסֶרֶת א', אַמֶנֶמְחֶת ב', שֶנוּסֶרֶת ב', שֶנוּסֶרֶת ג', אַמֶנֶמְחֶת ג'
1750–1700	II ב	תקופת מָארִי, חַמוּרַבִּי		תקופת הבֵּינַיִם השניה (שושלת י"ג)
1600	II ג	שושלת א' (האמורית) בבבל; הממלכה החתית הקדומה	תקופת החקסוס	שלטון החקסוס; שושלות ט"ו–י"ז
1550–1500	תקופה כנענית מאוחרת I	שושלת כַּשִית בבבל; ממלכת מִיתַנִי		
1400	II א	הממלכה החתית החדשה	התחזקות השלטון המצרי	שושלת י"ח (הממלכה החדשה)
1300	II ב		תקופת אֶל־עַמָארְנָה; התחזקות השלטון המצרי; גלי הכיבוש הישראלי	שושלת י"ט
1200	תקופת ההתנחלות		חדירת הפלשתים	שלטון הבֵּינַיִים חסורי
1100	תקופת ישראלית I			שושלת כ'
1000			כינון המלוכה בישראל	שושלת כ"א
900			התפלגות הממלכה	
800	II			שושלת כ"ב
700			חורבן שומרון וגלות ישראל	שושלות כ"ג–כ"ח; כיבוש אשורי
587	תק'	ממלכת בבל	חורבן ירושלים וגלות יהודה	שושלת כ"ו
500–400	תק' פרסית	ממלכת פרס	שיבת ציון	כיבוש פרסי
332			כיבוש אלכסנדר מוקדון	

5000, 4900, 4800, 4700, 4600, 4500, 4400, 4300, 4200, 4100, 4000, 3900, 3800, 3700, 3600, 3500, 3400, 3300, 3200, 3150, 3100, 3000, 2900, 2850, 2800, 2700, 2600, 2500, 2400, 2300, 2200, 2150, 2100, 2000, 1950, 1900, 1800, 1750, 1700, 1600, 1550, 1500, 1400, 1300, 1200, 1100, 1000, 900, 800, 700, 587, 500, 400, 332

שנה	אשור, בבל	ארם, צור		ישראל	יהודה	מצרים
1200						
1190						שלטון הביניים הסורי
1180						1175
1170				חדירת הפלשתים		
1160						רעמסס ג'
1150						1144
1140						
1130						
1120						רעמסס ד' עד רעמסס ט
1110	1116					
1100						
1090	תגלת-פלאסר א'					1090
1080						
1070	1078					
1060						
1050				מלחמת אפק		
1040				שמואל		
1030		הדדעזר מלך צובא		1025		
1020				שאול		
1010				1006		
1000						
990				דויד		
980		976				
970				968		974
960		חירם א' מלך צור				סיאמון, 957
950				שלמה		945
940		943				
930				התפלגות הממלכה		שישק א'
920				928, ירבעם	928, רחבעם	924
910				907 נדב 906	911 אביה, 908	
900				בעשא		אוסורכון
890		אתבעל מלך צור			אסא	884
880	884, אשורנצרפל ב'	880		883 אלה 882, עמרי		
870		בן הדד א' מלך ארם-דמשק		871	867	
860	860, 859	בן הדד ב' מלך ארם-דמשק	אליהו	אחאב	יהושפט	
850				851 אחזיה 850, יורם	851 יהורם	
840	שלמנאסר ג'	מתן מלך צור 842		842	843 אחזיה 842, עתליה 836	
830		חזאל מלך ארם-דמשק	אלישע	יהוא	יהואש	
820	824, שמשאדד ה'			814		
810	811, אדדנירארי ג'	806, בן הדד ג'		יהואחז		
800				800	799	

שנה	אשור, בבל	ארם		ישראל	יהודה	מצרים
800				800	799	
790	אדדנירארי ג'	בן הדד ג'	יונה עמוס	יואש	אמציה	שושלת כ"ב
780	783, שלמנאסר ד', 773			785	786	
770					עוזיה	
760	אשורדן ג'		הושע	ירבעם ב'		
750	755, אשורניררי ה', 745			זכריה, שלום 749/748	758	
740	תגלת פלאסר ג'	740, רצין		מנחם	יותם, 742	
730	727, שלמנאסר ה'	732	ישעיהו מיכה	737 פקחיה, 735 פקח, 731	אחז	
720	722			הושע, 722 נפילת שומרון	726	
710	סרגון ב'				חזקיהו	710
700	705					שבכא
690	סנחריב				697	696
680	681					685
670	אסרחדון, 669				מנשה	תרהקה, 671 הכיבוש האשורי
660						663
650	אשורבניפל					
640					642 אמון 640	
630	633			628		
620	625, נבופלאסר		צפניה חבקוק		יאשיהו	
610	612 נפילת נינוה	609 שלטון מצרי	ירמיהו עובדיה	609 שלטון מצרי	609 יהואחז 608	609
600	605	604		604	יהויקים	נכו ב'
590					597 יהויכין, צדקיהו	593 פסמתיך ב', 588
580	נבוכדנאצר		יחזקאל ישעיהו ב'		587 חורבן הבית	
570						
560	562					
550	550, נבונאיד					
540	539 נפילת בבל				538 שיבת ציון	
530	כורש, 530		חגי זכריה			526 פסמתיך ג'
520	כנבוזי, 522					525 הכיבוש הפרסי
510						
500	דריוש א'					
490	486					
480	אחשורוש					
470						
460	464		מלאכי		457	
450					עזרא, 445	
440	ארתחשסתא א'				נחמיה	
430					425	
420	423					
410	דריוש ב'					
400	404					

פרופ' יוחנן אהרוני ז"ל היה ראש החוג לארכיאולוגיה ותרבויות המזרח הקדום וראש המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל־אביב. השתתף במשלחות החקר באזור ים־המלח בשנת 1953 ובמערות בר־כוכבא. ניהל את חפירות תל באר־שבע והיה בין העומדים בראש החפירות בחצור ובערד. בין ספריו בעברית: התנחלות שבטי ישראל בגליל העליון, הוצאת מאגנס, ירושלים תשי"ז; ארץ־ישראל בתקופת המקרא, גיאוגרפיה היסטורית, מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"ג; דרכים ואתרים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל־אביב תשל"א.

אטלס כרטא לתקופת המקרא

מאת פרופ' יוחנן אהרוני

האטלס מתאר את תולדות ארץ־ישראל וסביבותיה מימי־קדם ועד לימי עזרא ונחמיה. התוכן: מפות־רקע כלליות, התקופה הכנענית, הכיבוש וההתנחלות, הממלכה המאוחדת, ישראל ויהודה, אחרית יהודה, נספחים.

"ההסבר הקצר, המלווה כל מפה, לא תמיד הוא מיוחד לה בלבד, אלא פעמים הוא בא להאיר פרשיות שלמות המתייחסות למפות אחדות. המחבר השתדל לתת סקירה שוטפת ורצופה על תולדות ארץ־ישראל משחר ההיסטוריה ועד ימי שיבת־ציון. סקירה זו מוארת על־ידי המפות ומתלווה אליהן, אבל היא גם עומדת כיחידה בפני עצמה." (—מתוך המבוא)

מן העתונות

"האטלס המקראי של יוחנן אהרוני... הוא בלי ספק המשוכלל ביותר מכל האטלסים המקראיים שהופיעו עד כה... אם נעיין במפות המפורטות, נמצא שטרם היה כמותן לפירוש הגיאוגרפי והטופוגרפי ואף האיסטרטגי והטקטי של המקרא" "הבוקר"

"ביצוע המפות תואם את הרמה הגבוהה של הספר. כל מפה כאן מתארת בבהירות את הגיאוגרפיה ההיסטורית־המקראית, ומעוצבת בנוי ובאלגנטיות" "ג'רוסלם פוסט"

"אין ספק שהעבודה שהושקעה באטלס... תעורר עניין רב בקרב שוחרי המקרא ולומדיו, ותבהיר הרבה מקומות אשר המפה היא כלי עזר ראשון להבנתם" "עם ואדמתו"

"ספר חשוב בקרטוגרפיה של ארץ־ישראל" ראובן קשאני

"האטלס לתקופת המקרא בוצע לפי מיטב הידע הקרטוגרפי המשוכלל של ימינו. הצבעים מרהיבי עינים והדיוק הוא משוכלל ביותר כפי שניתן רק לתאר" "הארץ"

"ספר זה... הוא תיאור גרפי וסקירה מהימנה על ההיסטוריה והגיאוגרפיה של ישראל" "סאותווסטרן ז'ורנל אוף תיאולוגי" (ארה"ב)

"כלי עזר ממשי ללומדי המקרא" "רוויו אנד אקספוזיטור" (ארה"ב)